

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΙΣΗΓΗΣΗ Ήφαιστος, Παναγιώτης, Ομ. Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων & Στρατηγικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιώς: *Πολιτική ηθική & οι θεμελιώδεις διαφορές μεταξύ αφενός ενδο-πολιτειακά θεσπισμένης & αφετέρου δια-πολιτειακά αθέσπιστης ισχύος*

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΙΣΗΓΗΣΗ Τσιρώνης, Χρήστος, Αναπληρωτής Καθηγητής Κοινωνικής Θεωρίας ΑΠΘ: *Η ρουτινοποίηση της (πολιτικής) ασυμμετρίας στη Β' Νεωτερικότητα: επικοινωνία, πλουραλισμός, ενότητα και διάσπαση στην ΕΕ*

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΙΣΗΓΗΣΗ Χατζηφωτίου, Σεβαστή, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Κοινωνικής Εργασίας ΔΠΘ: *Κοινωνικές ανισότητες & Κοινωνικές Επιστήμες με την οπτική του φύλου*

ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ & ΜΕΛΗ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ

Βασιλείου-Δαμβέργης, Αλέξανδρος-Νεκτάριος Ιω., Δρ. Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Κρήτης, Συμβ. Πανεπιστημιακός Διδάσκων: *Ο Θουκυδίδης ως μαθητής των σοφιστών & η πρόσληψη της πολιτικής ηθικής στις διεθνείς σχέσεις κατά τον 5ο αιώνα π. Χ.*

Βλαχάκης, Νίκος, Υπ. Δρ. Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Σόφιας «Σβετί Κλήμεντ Όχριντσκι»/ Σύμβουλος Επικοινωνίας Α' - Γενική Γραμματεία Δημόσιας Διπλωματίας ΥΠΕΞ: *Κοσμοπολιτική ηθική & παγκόσμια διακυβέρνηση: μετά την υπερ-παγκοσμιοποίηση, τι;*

Βούλτσος, Πολυχρόνης, Επ. Καθηγητής Βιοηθικής ΑΠΘ: *Προτάσεις από τον χώρο της βιοηθικής για δημιουργία διεθνούς συμβουλευτικού οργάνου για την αντιμετώπιση των ανισοτήτων στον χώρο της υγείας*

Γαλανόπουλος, Κώστας, Μτδρ. Ερευνητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο: *Για μια αντι-κυριαρχική πολιτική στις διεθνείς σχέσεις: Θουκυδίδης, Μακιαβέλι, Βέμπερ & Προυντόν*

Γιαννακίδου, Αναστασία, Καθηγήτρια Γλωσσολογίας, Πανεπιστήμιο του Σικάγο & Κατερίνα Χατζοπούλου, Δρ. Γλωσσολογίας, Πανεπιστήμιο του Σικάγο: *Πολιτικός λόγος, μελλοντολογία & πρόγνωση*

Δημητριάδης, Ανάργυρος, Υπ. Δρ. Φιλοσοφίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Διευθυντής ΓΕΛ ΑΞΙΟΝ Ξάνθης: *Προς μία αριστοτελική πολιτική ανθρωπολογία*

Δημουλάς, Κωνσταντίνος, Ευριπίδης Δημουλάς, Έλλη Βέλλιου, Θεοδώρα Παπαδημητρίου, Νικόλαος Βερβέρας, Χριστίνα, Βαμβούρη, Βίκτωρ Καραμπέρας, Σταματία Καππέ, Στυλιανή Θηβαίου, Νεκταρία – Φιλίτσα Αγραφιώτη, Χρήστος Αυγερινίδης, Ζαμπάκας Κωνσταντίνος, Αθανάσιος Δήμου, Ανθή Βαχτσεβάνου, Ειρήνη – Χρυσοβαλάντη Δροσινού, Δημήτριος Λιόβας, Χρήστος Πολύζος: *Ο άνθρωπος ως κοινωνικοπολιτικό ον ανεξάρτητα από φύλο*

Ευαγόρου, Ευαγόρας, Επ. Καθηγητής, Τμήμα Διεθνών & Ευρωπαϊκών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιώς: *Σύγχρονες οπτικές στη μελέτη των διεθνών σχέσεων: μια πολυμορφική εμπειρική πραγματικότητα & ένας πλουραλιστικός τρόπος απόκτησης γνώσης*

Ζιώγας, Χρήστος, εντεταλμένος διδασκαλίας στην βαθμίδα του Επ. Καθηγητή στο ΔΕΠΣ - Διεθνών, Ευρωπαϊκών & Περιφερειακών Σπουδών Παντείου Πανεπιστημίου: *Η διαλεκτική του δικαίου & της ισχύος ως προσδιοριστικών παραγόντων της ηθικοκανονιστικής ορθότητας στο διεθνές γίνεσθαι*

Καλομοίρης, Τηλέμαχος, Δρ. Ιστορίας ΑΠΘ: *Η εξωτερική πολιτική του βασιλιά Όθωνα & η Μεγάλη Ιδέα*

Κάλφα, Μαρία, Υπ. Δρ. Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ: *Διερευνώντας τα όρια άσκησης της νόμιμης εξουσίας: η περίπτωση του George Floyd*

Καραμπελιάς, Γιώργος, Πολιτικός Αναλυτής, Συγγραφέας: *Η «ιστορική» ιδιοπροσωπία & ο «εκσυγχρονισμός της παράδοσης»*

- Κατσαρού, Κωνσταντίνα, Θεολόγος ΑΠΘ (Υπ. Δρ. ΕΚΠΑ) - Ευρωπαϊολόγος ΕΑΠ & Κωνσταντίνος Γεωργιάδης, Θεολόγος (Δρ.)-Νομικός ΑΠΘ: Από το εκκλησιαστικό στο πολιτειακό δόγμα: «πολιτική θεολογία» μέσα από το Προίμιον του Έλληνικού Συντάγματος
- Κεχρολόγου, Χρυσάνθη, Δρ. Φιλοσοφίας ΑΠΘ: *Φιλοσοφία & Επανάσταση*
- Κοσμαδάκης, Νίκος, Υπ. Δρ. Πολιτικών Επιστημών: *Η επίτευξη του σοσιαλιστικού ιδεώδους μέσα από το πλατωνικό έργο*
- Κουμάκης, Γεώργιος Χ., πρ. Επ. Καθηγητής Φιλοσοφίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων: *Πολιτικές υποθήκες του Αριστοτέλη στον Μέγα Αλέξανδρο (Πλούταρχος, Ηθικά 329a-b)*
- Κούρφαλη, Χριστίνα Ι., Δρ Φιλοσοφίας ΑΠΘ: *Προσωπική αρετή & πολιτική στη στωική φιλοσοφία*
- Λαπίδης Κωνσταντίνος, Νομικός, Υπ. Δρ. Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Κρήτης: *Το δίκαιο & η ηθική υπό το πρίσμα του πολέμου*
- Μαργαρίτη, Άννα Μαρία, Δρ. Γλωσσολογίας, Πανεπιστήμιο Πατρών: *"Habeas corpus, habeas patriam": Λογικές παραβάσεις με αφορμή μια επιδημία και η "ιατρικοποίηση" της πολιτικής*
- Μαρινοπούλου, Αναστασία, Διδάσκουσα στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο: *Ιδιότητα του πολίτη & δημοκρατία: η έναρξη της πολιτικής νεωτερικότητας;*
- Μαυρίδης, Συμεών, Δικηγόρος, ΠΔ 407, Τμήμα Κοινωνικής Διοίκησης & Πολιτικής Επιστήμης ΔΠΘ: *Οι δυσκολίες υλοποίησης του πανανθρώπινου αιτήματος για δικαιοσύνη & προτεινόμενες πρακτικές λύσεις*
- Μικέλης, Κυριάκος, Επ. Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας: *Η ηθική στον πολιτικό ρεαλισμό: Hans Morgenthau & Reinhold Niebuhr*
- Νικολαΐδης, Αργύρης, Ομ. Καθηγητής Θεωρητικής Φυσικής ΑΠΘ: *Κράτος & Εκκλησία: από τον Μ. Κωνσταντίνο στον Βλαδίμηρο Λένιν*
- Ντάσιος, Νικόλαος, Δρ. Κοινωνιολογίας Παντείου Πανεπιστημίου & Αντώνιος, Κώστας, Δρ. Κοινωνιολογίας Παντείου Πανεπιστημίου: *Το στοίχημα της παραγωγικής ανασυγκρότησης στην Ελλάδα στο πλαίσιο των διεθνών εξελίξεων*
- Ντεληγιάννης, Ιωάννης, Επ. Καθηγητής Λατινικής Φιλολογίας ΔΠΘ: *Λεπτές ισορροπίες ανάμεσα στο δίκαιο του ισχυρού & στην ηθική και τη δικαιοσύνη ως αρχές της εξωτερικής πολιτικής της Ρώμης βάσει των πολιτικών διαλόγων του Κικέρωνα De re publica & De legibus*
- Ρούσση, Μαρία, ΕΕΠ - Τμήμα Χημείας, Διεθνές Πανεπιστήμιο Ελλάδος: *Ηθική της πολυγλωσσίας: η χρήση & προστασία των ασθενών γλωσσών έναντι της κυρίαρχης ιδεολογίας της lingua franca*
- Σεραφεΐμ, Παύλος, ΕΔΙΠ Τμήμα Διεθνών & Ευρωπαϊκών Σπουδών Πανεπιστημίου Μακεδονίας: *Ο σκοπός αγιάζει τα μέσα: όταν θρησκευτικοί λειτουργοί συνθλίβονται στα γρανάζια της διεθνούς διπλωματίας & πολιτικής*
- Σκουλά, Δέσποινα, Δρ. Νομικής ΔΠΘ: *Η σχέση μεταξύ της ισχύος, της δικαιοσύνης & της ηθικής στις διεθνείς σχέσεις*
- Στογιαννίδης, Αθανάσιος, Επ. Καθηγητής Σχολικής Παιδαγωγικής & Διδακτικής του Μαθήματος των Θρησκευτικών ΑΠΘ: *Η συνάντηση Δημοκρατικής Αγωγής & Μαθήματος των Θρησκευτικών μέσα από το έργο του Dietrich Benner. Ένας διεπιστημονικός διάλογος μεταξύ πολιτικής & παιδαγωγικής θεωρίας υπό το φως του μοντέλου της διαβουλευτικής δημοκρατίας*
- Σωτηρίου, Ειρήνη, Υπ. Δρ. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Διεθνών Σχέσεων, Σχολή Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου: *Διαδίκτυο, κυβερνοεπιθέσεις, σπάνιες γαίες: αντιπαράθεση Κίνας-Ρωσίας με τη Δύση*
- Τζήμας, Γεώργιος Μ., Διδάσκων στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας: *Η ταύτιση του αγαθού με το πολιτικό συμφέρον*
- Τσιριγώτης, Διονύσης, Επ. Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πειραιώς: *Ηθική & διεθνείς σχέσεις. Μια μεταθεωρητική αποτίμηση*

Ο Θουκυδίδης ως μαθητής των σοφιστών & η πρόσληψη της πολιτικής ηθικής στις διεθνείς σχέσεις κατά τον 5^ο αιώνα π. Χ.

Αλέξανδρος-Νεκτάριος Ιω. Βασιλείου-Δαμβέργης, δρ Φιλοσοφικής Σχολής
Πανεπ. Κρήτης, συμβ. πανεπ. διδάσκων

Βασικός στόχος της παρούσας μελέτης είναι να εξετάσει την πολιτική ηθική κατά τον 5^ο αιώνα π.Χ. και την πρόσληψή της από τον μεγάλο ιστορικό Θουκυδίδη σε επίπεδο θεωρίας και πράξης Γι' αυτόν τον λόγο, θα αναπτύξουμε θέματα που σχετίζονται με τις ιδέες και την απήχηση των σοφιστών, την έκφραση της επίσημης πολιτικής θεωρίας στην Αθήνα στον Έπιτάφιο του Περικλή, την στάση του Σωκράτη ως Αθηναίου πολίτη και ως φιλοσόφου απέναντι στην αθηναϊκή κοινωνία, αλλά ταυτοχρόνως γίνεται αντιπαραβολή με την ιστορική πραγματικότητα. Σκοπός αυτής της αντιπαραβολής είναι η κατάδειξη της σχέσεως αλληλεπιδράσεως μεταξύ θεωρίας και πράξεως στις σχέσεις μεταξύ των ελληνικών πόλεων-κρατών μεταξύ τους και με άλλες διεθνείς δυνάμεις, όπως η Μακεδονία, η Κύπρος κι το Βασίλειο της Περσίας στο ίδιο κοινωνικό, πολιτικό και γενικότερα ιστορικό γίγνεσθαι του 5^{ου} αιώνα π.Χ. μέσα από τη θεωρητική πρόσληψη του Θουκυδίδα.

Ο Περικλής μέσα από τον Έπιτάφιο που ανασυνθέτει ο Θουκυδίδης, αφ' ενός παρουσιάζει την αθηναϊκή συμμαχία ως αμυντική, αφού ο εχθρός, βάρβαρος ή Έλληνας είναι επιδρομέας, αφ' ετέρου η έπιτήδευσις, οι τρόποι και η πολιτεία είναι υπεύθυνοι για την δημιουργία της ισχύος και της ακμής, οικονομικής, στρατιωτικής, πνευματικής των Αθηνών, της δημιουργίας του αθηναϊκού μεγαλείου. Ο έπαινος μάλιστα αυτός προσλαμβάνει χαρακτήρα πανηγυρικού ενώπιον άστων και ξένων. Ο έπαινος του πολιτεύματος ξεκινά με την έκφραση υπερηφάνειας για το πολίτευμα της αθηναϊκής δημοκρατίας, το οποίο αποτελεί πρωτοτυπία της Αθήνας και παράδειγμα για τις άλλες ελληνικές πόλεις: [2.37.1] «Χρώμεθα γάρ πολιτεία ού ζηλούση τούς τών πέλας νόμους, παράδειγμα δέ μάλλον αύτοι όντες τισίν ή μιμούμενοι έτέρους. και όνομα μόν διά τό μη ές όλίγους άλλ' ές πλείονας οίκεϊν δημοκρατία κέκληται.

Η εξωτερική πολιτική όμως δεν διαπνεόταν από κανένα είδος αιδούς ούτε δίκης, αφού πολλές από τις παρεμβάσεις της Αθήνας, ιδιαίτερος μετά την μεταφορά του συμμαχικού ταμείου στην Αθήνα, διαπνέονταν από ιμπεριαλισμό, που συνιστούσε κατάφωρη παραβίασης της πολιτικής ανεξαρτησίας και αυτονομίας των συμμαχικών πόλεων. Όπως διαπιστώνει η J. de Romilly, η οποία πιστεύει ότι την εξωτερική πολιτική της Αθήνας χαρακτήριζε ένας ιμπεριαλισμός με παράδοξο χαρακτήρα, «ενώ διέπεται η Αθήνα από έναν αδυσώπητο ρεαλισμό χωρίς υποκρισία, θεωρεί τον εαυτό της σαν επιφορτισμένο με εκπολιτιστική αποστολή. Βαθύτατα δημοκρατική στο εσωτερικό, επιβάλλει στους εξαρτημένους λαούς μιαν ατηνή κυριαρχία, που την αναγνωρίζει και η ίδια σαν τυραννία».

Η πολιτική θεωρία λοιπόν που διαμορφώθηκε τον 5^ο αιώνα δοκιμάστηκε κατά τον Πελοποννησιακό πόλεμο και είχε ως απότοκα την κριτική στάση του Σωκράτη, και την διαμόρφωση της πολιτικής σκέψης του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη αργότερα. Στην εισήγηση θα προβούμε και σε επίκαιρες προεκτάσεις εκείνης της πολιτικής ηθικής, ως θεωρίας και πράξης, σήμερα σε διεθνές επίπεδο, δίδοντας έμφαση στον ανταγωνισμό ηθικής συνείδησης και χρήσης της δύναμης.

Βιβλιογραφία

- Adkins, A. W. H., *Ηθικές αξίες και πολιτική συμπεριφορά στην αρχαία Ελλάδα*, μετάφρ. Ι. Περούσινακης, εκδ. Καρδαμίτσα, 2010.
Αθανασάτος, Κωνσταντίνος, *Πλάτων: Μενέξενος*, εκδ. Δαίδαλος Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 2007.
Andrews, Antony, *Αρχαία ελληνική κοινωνία*, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 2008.
Βασιλείου-Δαμβέργης, Αλέξανδρος-Νεκτάριος, Ι., *Η γεωπολιτική οργάνωση της αρχαίας Εύβοιας (1050-27 π.Χ.)*, διδακτορ. διατριβή, τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης, Ρέθυμνο 2014.
Barker, E., *The political thought of Plato and Aristotle*, Νέα Υόρκη 1959.
Baslez, Marie-Françoise, *Πολιτική ιστορία του αρχαίου ελληνικού κόσμου*, Πατάκης, Αθήνα 2013.
Βλάχος, Α.Σ., *Το Πολίτευμα των Αθηναίων: Αριστοτέλης: Ι. Αθηναίων Πολιτεία. ΙΙ. "Γερο-Ολιγαρχικός"*. Παρουσίαση, μετάφραση, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1980.
Bormann, Karl, *Πλάτων*, μετάφρ. Ι. Γ. Καλογεράκος, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 2006.
Γεωργούλης, Κ. Δ., *Ιστορία της ελληνικής φιλοσοφίας*, εκδ. Παπαδήμα 2007.
Δεσποτόπουλος, Κωνσταντίνος Ι., *Πολιτική φιλοσοφία του Πλάτωνος*, Αθήνα 1980.
Δρακόπουλος, Δ., Ρώμας, Χ. Γ., *Θουκυδίδη Περικλέους Επιτάφιος*, Επικαιρότητα, Αθήνα 1989.
Field, G. C., *Ο Πλάτων και η εποχή του*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2000.
Finley, J., *Θουκυδίδης*, μτφρ. Τ. Κουκουλιός, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 2001.
Glantz, Gustave, *Η ελληνική "πόλις"*, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 2010.
Greenwood, Emily, *Ο Θουκυδίδης και η διαμόρφωση της ιστορίας*, εκδ. Καρδαμίτσα 2011.
Guthrie, W. k. C., *Ο Σωκράτης*, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1990.

- Guthrie, W. k. C., *Οι Σοφιστές*, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 2014.
- Hornblower Simon, *Θουκυδίδης. Ο ιστορικός και το έργο του*, μτφρ.: Α. Μανιάτη, επιμ.: Α. Μαρκαντωνάτος, Τυπωθήτω, Αθήνα, 2003.
- Hornblower, Simon, *Ο ελληνικός κόσμος 479-323 π.Χ.*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2005.
- Kahn, Charles H. "Plato's Funeral Oration: The Motive of the Menexenus." *Classical Philology* 58 (1963) 220-34.
- Kagan, Donald, *Ο Πελοποννησιακός Πόλεμος*, Ωκεανίδα, σειρά Κυκεών, Αθήνα 2004.
- Κείγκαν, Ντ., *Περικλής ο Αθηναίος και η γέννηση της Δημοκρατίας*, Ωκεανίδα, Αθήνα 2005.
- Kagan, Donald, *Θουκυδίδης, Ο αναμορφωτής της ιστορίας*, εκδ. Ωκεανίδα, Αθήνα 2011.
- Larsen, J. A. O., "Cleisthenes and the development of the theory of democracy in Athens, *Essays in political theory presented to G. H. Sabine*, Ithaca 1948, σελ. 7 κ.εξ.
- Μαρκαντωνάτος, Γεράσιμος, *Θουκυδίδου Περικλέους Επιτάφιος: ο διθύραμβος της αθηναϊκής δημοκρατίας*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2000.
- Mossé, Claude, *Οι θεσμοί στην κλασική Ελλάδα*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2002.
- Osborne, Robin, *Η γένεση της Ελλάδας 1200-479 π.Χ.*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 2000.
- Παναγόπουλος, Α., *Αριστοτέλους Αθηναίων Πολιτεία*, Αίολος, Αθήνα 1999.
- Pappas, Nickolas, *Πολιτεία του Πλάτωνα: ένας οδηγός ανάγνωσης*, εκδ. Οκτώ, Αθήνα 2006.
- Παπαζέτης, Κων., *Θουκυδίδου Περικλέους Επιτάφιος*, Μπαχαράκης, Θεσσαλονίκη 2007.
- Πελεγρίνης, Θ., *Οι πέντε εποχές της φιλοσοφίας*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.
- Quinton, Antony, «Πολιτική φιλοσοφία»; στο: "Ιστορία της Δυτικής φιλοσοφίας, επιμ. Anthony Kenny, Νεφέλη, Αθήνα 2005.
- Rackham, H., *Aristotle. XX, The Athenian Constitution, The Eudemian Ethic, On Virtues and Vices*, Loeb Classical Library. Cambridge- Harvard University Press, London 1971.
- Ραφαηλίδης, Α.-Ρ., *Το ανθρώπινο αγαθόν στον διάλογο Γοργία και στα πρώτα βιβλία Α- Δ της Πολιτείας του Πλάτωνα*, εκδ. Παρασκήνιο, Αθήνα 1990.
- Romilly, Jacqueline, de, *Ο Θουκυδίδης και ο αθηναϊκός ιμπεριαλισμός: Η σκέψη του ιστορικού και η γένεση του έργου*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 2004.
- Romilly, Jacqueline, de, *Η οικοδόμηση της αλήθειας στο Θουκυδίδη*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1994.
- Romilly, Jacqueline, de, *The Mind of Thucydides*, Cornell Studies in Classical Philology, Cornell University 2012.
- Ross, W.D., *Αριστοτέλης*, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ, Αθήνα, 1993.
- Σακελλαρίου, Μ. Β., *Πόλις: ένας τύπος αρχαίου ελληνικού κράτους*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2007.
- Σακελλαρίου, Μ. Β., *Η αθηναϊκή δημοκρατία*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2012.
- Σάντας, Γεράσιμος-Ξενοφών, *Σωκράτης: φιλοσοφία στους πρώιμους διαλόγους του Πλάτωνα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1997.
- Schuller, W., *Ιστορία της αρχαίας Ελλάδας*, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1999.
- Σπυρόπουλος, Ηλίας Σ., *Πλάτων Πρωταγόρας*, εκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2009.
- Taylor, A. E., *Πλάτων*, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 2003.
- Vlastos, Gr., *Πλάτων*, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1994.
- Williams, Bernard, *Αιδώς και ανάγκη. Ατομική βούληση, πράξη και ευθύνη στην αρχαία Ελλάδα*, Μετάφραση Β. Σπυροπούλου, επιμέλεια Τ. Νικολόπουλος, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2014.

Κοσμοπολιτική Ηθική και παγκόσμια Διακυβέρνηση- Μετά την Υπερ-παγκοσμιοποίηση, τι;

Νίκος Βλαχάκης

Υπ. Δρ. Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Σόφιας «Σβετί Κλήμεντ Όχριντσκι», Σύμβουλος Επικοινωνίας Α΄- Γενική Γραμματεία Δημόσιας Διπλωματίας ΥΠΠΕΞ

Στο δοκίμιο του για την περίφημη «Αιώνια Ειρήνη» του Καντ, ο J. Habermas σχολιάζει ότι είναι «ένα ιδανικό που πρέπει να προσδώσει στην ιδέα μιας κοσμοπολίτικης τάξης μια διαισθητική δύναμη. Με αυτόν, ο Kant εισάγει μια τρίτη διάσταση στη νομική του θεωρία: τον κοσμοπολίτικο νόμο (das Recht der Weltbürger)». Η ιδέα ότι όλες οι μορφές κρατικής εξουσίας βασίζονται στην ιδέα ενός Συντάγματος, συμβατού με τα φυσικά δικαιώματα του ανθρώπου, που πρέπει να οδηγήσει τελικά σε μια παγκόσμια δικαιοσύνη ενώνοντας όλους τους λαούς και καταργώντας τον πόλεμο, σε αυτό συνίσταται η καθιέρωση μιας τέτοιας κοσμοπολίτικης τάξης.

Ο κοσμοπολιτισμός ως ηθικό ιδανικό δεν είναι η πρώτη φορά που εμφανίστηκε στην ανθρώπινη ιστορία με αυτήν την επεξεργασία του Καντ. Η προέλευσή της ανάγεται στην ύστερη ελληνική αρχαιότητα και τον Έλληνα φιλόσοφο Διογένη της Σινώπης που απάντησε σε ερώτηση σχετικά με την ιθαγένεια του ισχυριζόμενος ότι ήταν «Κοσμοπολίτης» (πολίτης του κόσμου). Με αυτή τη δήλωση εισήγαγε τη φιλοσοφική έννοια μιας κοσμοπολίτικης ηθικής, υπό την έννοια ότι τα ανθρώπινα όντα είναι ίσα από τη φύση τους, όντας πολίτες μιας καθολικής κοινότητας. Με αυτήν την προοπτική, Habermas βλέπει το δοκίμιο του Καντ, ως επιχείρημα για τη δημιουργία δομών παγκόσμιας διακυβέρνησης, στο όνομα μιας «καθολικής κατάστασης όλων των λαών» βάσει του «δικαίου των λαών», υπό την ισχύ του οποίου όλα τα κράτη πρέπει να υποβάλλονται ελεύθερα.

Η ιδέα της παγκόσμιας δικαιοσύνης εντός της ευρύτερης προοπτικής του κοσμοπολιτισμού προσφέρει αυτήν τη μετατόπιση από την κρατικοκεντρική έννοια της δικαιοσύνης στην παγκόσμια. Ο λόγος για τα ανθρώπινα δικαιώματα έδωσε την ευκαιρία να τεθούν τα κατάλληλα ερωτήματα σε αυτό το θέμα και για το πώς η επέκταση της πολιτικής ηθικής στη διεθνή της προοπτική λειτουργεί σε αυτό το κανονιστικό πλαίσιο των διαφόρων «Παγκοσμιοποιήσεων» πέρα από τα κράτη. Αλλά το αμφισβητούμενο ζήτημα είναι αν μπορούμε να δεχτούμε αυτήν την εκπλήρωση σε ατομική βάση, όπως ζητούν οι θεωρητικοί του κοσμοπολιτικού ανθρωπισμού, ή στο πλαίσιο του «Νόμου των Λαών» (1999), όπως υποστηρίζει ο John Rawls, που αποτελεί ουσιαστικό μέρος μιας φιλελεύθερης αντίληψης της δικαιοσύνης σε διεθνές επίπεδο.

Τι ακριβώς διακυβεύεται όμως σε σχέση με την σημερινή υπερ-παγκοσμιοποίηση μετά το σοκ της πανδημίας; Θα συνοψίζαμε τις εξής τάσεις:

- Η κλιματική αλλαγή, θα επιφέρει ριζικές αναδιαρθρώσεις στην οικονομία των ορυκτών καυσίμων
- Στην οικονομική παγκοσμιοποίηση, το μέλλον του νεοφιλελεύθερου απορρυθμισμένου μοντέλου ως του κυρίαρχου προτύπου όπως διαμορφώθηκε, παρουσιάζει την πρώτη σοβαρή ρωγμή του.
- Στο πολιτικό επίπεδο, το μέλλον του εθνικού κράτους συνυφασμένου με αυτό της φιλελεύθερης δημοκρατίας αντιμετωπίζει επαναλαμβανόμενες «κρίσεις νομιμοποίησης».
- Στις διεθνείς σχέσεις, άμεσα συνυφασμένο είναι το θέμα της πολιτικής ηγεμονίας εντός ενός νέου πολυπολικού συστήματος. Συνιστά αυτό αποτυχία της παγκόσμιας διακυβέρνησης, σε συνδυασμό με την υποχώρηση των ΗΠΑ ως ηγετική δύναμη; Οι προοπτικές της ΕΕ σε ένα τέτοιο πλαίσιο θα δοκιμαστούν;
- Στο πολιτισμικό επίπεδο η αμφισβήτηση του πολυπολιτισμικού προτύπου θα επαναφέρει τις «πολιτικές ταυτότητας» στο προσκήνιο των πολιτικών κοινωνιών. Στο ίδιο πλαίσιο η πανδημία αυτή έφερε και την πρώτη σοβαρή κρίση της Μεγά-Πολης, η οποία διεκδικούσε να αναδειχθεί σε «Κοσμό-Πολη».
- Οι τεχνολογίες των «μεγα-δεδομένων»(big data) επίσης διαμορφώνουν το νέο τοπίο της ψηφιακής οικονομίας στο οποίο εισερχόμαστε με το φόβο πανοπτικών σχημάτων χωρίς δημοκρατικές θεσμίσεις.

Συμπερασματικά, οι «μετασχηματιστικές πολιτικές» που ενδέχεται να κυριαρχήσουν τις επόμενες δεκαετίες θέτουν το θέμα του ελέγχου των νέων υπερδομών. Θα πάρει αυτό τη μορφή ενός τεχνο-πληροφοριακού υπερ-κράτους της ψηφιακής εποχής ή θα μετεξελιχθεί σε συμπολιτεία δημοκρατικών κρατών ανοιχτού ελέγχου και διαφάνειας; Αυτό είναι το επίδικο.

Βασική βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση:

1. Κοτζιάς, Νίκος: Το ενεργητικό δημοκρατικό κράτος- Εθνικό κράτος και παγκοσμιοποίηση, Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2004.
2. Μπεκ, Ούλριχ: Τι είναι παγκοσμιοποίηση; Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1999.

Ξενόγλωσση:

3. Delanty Gerard: The Cosmopolitan imagination-The renewal of critical social theory, Cambridge University press.
4. Etzion, Amitai: From Empire to Community, Palgrave MacMillan, NY, 2004.
5. Habermas J. : Kant's Idea of Perpetual Peace, with the benefit of two hundred years Hindsight, in Essays on Kant's Cosmopolitan Ideal ed. By J.Bohmans and Mathias Lutz-Bachmann/ The MIT press, Cambridge Massachussets, London 1997.:
<https://www.jus.uio.no/smr/om/aktuelt/arrangementer/2015/habermas.-kant-s-perpetual-peace-with-the-benefit-of-200-years--hinsight.pdf>
6. Hardt, Michael/Negri Antonio: Empire, Harvard University Press, Cambridge/Massachusetts, 2001.
7. Kissinger, Henry: *World Order*, Penquin Press New York 2014.
8. Lechner, Frank J.: Globalization – The Making of World Society, Wiley-Blackwell, Oxfröd, 2002.
9. Mazower, Mark: Governing the World-The history of an idea, Penguin books, London 2012.
10. Rawls, John: The Law of Peoples-With the idea of Public Reason Revisited, Harvard University Press,USA, 2002.

Για μια αντι-κυριαρχική πολιτική στις Διεθνείς Σχέσεις: Θουκυδίδης, Μακιαβέλι, Βέμπερ και Προυντόν

Κώστας Γαλανόπουλος
Μτδρ. Ερευνητής, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Οι σχέσεις μεταξύ των κρατών παρουσιάζουν το εξής παράδοξο: αφενός, αποτελούν το προνομιακό, το μοναδικό θα λέγαμε, πεδίο του ανθρώπινου πράττειν όπου η νομιμοποίηση περνά μέσα από την άμεση επίκληση του συμφέροντος και της άσκησης ισχύος, αφετέρου αποτελούν και ένα από τα πεδία εκδήλωσης του ανθρώπινου πράττειν όπου η κάθε πράξη, το κάθε βήμα, πρέπει να αιτιολογείται, να δικαιολογείται, να νομιμοποιείται, και μάλιστα με την επίκληση κατευθυντήριων αρχών και αξιών όπως καθορίζονται στους διεθνείς κώδικες ρύθμισης των διακρατικών σχέσεων. Στην καθημερινή πρακτική τούτο το παράδοξο συνήθως απωθείται: όλοι γνωρίζουν ότι η νομιμοποίηση μιας, για παράδειγμα, πολεμικής ενέργειας εις βάρος τρίτου κράτους αποτελεί το ηθικό προκάλυμμα μιας κατά τα άλλα ωμής εφαρμογής δύναμης, δίχως, εντούτοις, ποτέ η συνοδευτική νομιμοποίηση να καθίσταται περιττή. Ο διάλογος Αθηναίων και Μηλίων αποτελεί το πρότυπο συμβάν τούτου του παράδοξου: ποιος ήταν ο λόγος για έναν τέτοιο διάλογο, γιατί έπρεπε αυτός να προηγηθεί της τρομερής σφαγής; Στη διάρκεια των αιώνων ο διάλογος αυτός αποτέλεσε μια πρότυπη επιχειρηματολογική δομή βάσει της οποίας αιτιολογούταν η πέραν της ηθικής προσφυγή στη βία μεταξύ κρατικών οντοτήτων που αντιδικούσαν. Μια θουκυδίδεια θεώρηση της ανθρώπινης φύσης και της πολεμογενούς συνθήκης των ανθρώπινων πραγμάτων, χρησιμοποιήθηκε πολυάριθμες φορές κατά τους επόμενους αιώνες για την αιτιολόγηση της ανηθικότητας αυτού που αποκλήθηκε *Realpolitik*, σε όποια από τις μορφές της.

Εδώ προτείνουμε μια διαφορετική ανάγνωση της θουκυδίδειας εξιστόρησης, σε σχέση με τη συμπεριφορά της Αθήνας και τα αίτια της συντριβής της. Θα υποστηρίξουμε ότι ήταν ακριβώς η ιμπεριαλιστική πολιτική, η άσκηση δηλαδή μιας ανήθικης πολιτικής υπέρμετρης βίας, που αποτέλεσε την αιτία της αθηναϊκής συντριβής εξαιτίας της εγκατάλειψης των δημοκρατικών ιδεωδών και της εξωτερικής πολιτικής που αυτές θα επέτασσαν: μια ειρηνόφιλη πολιτική ήπιας, πνευματικής και πολιτισμικής κατά κύριο λόγο, ισχύος. Η αναγκαιότητα νομιμοποίησης μιας πράξης μέσω λογικών επιχειρημάτων -όπως εφαρμόστηκε και στην περίπτωση του διαλόγου με τους Μηλίους- ο βασικός, δηλαδή, πυρήνας της δημοκρατικής πολιτικής, μαρτυρά ακριβώς αυτό, και όχι το αντίθετο. Θα υποστηρίξουμε, επιπλέον, ότι η δημοκρατική δομή της αθηναϊκής πολιτείας επέτρεπε όχι απλώς την άσκηση μιας δημοκρατικής εξωτερικής πολιτικής, αλλά ότι την έκανε, μόνον αυτή, δυνατή ως σύλληψη.

Επιπλέον, θα αποπειραθούμε να συντροφεύσουμε τούτον τον Θουκυδίδη, τον εκφραστή μιας δημοκρατικής πολιτικής ειρήνευσης και ήπιας ισχύος, με την παρέα δύο ακόμη βαρύτερα χαρακτηρισμένων στοχαστών της *realpolitik*: του Νικολό Μακιαβέλι και του Μαξ Βέμπερ. Θα δούμε ότι, και οι δύο, αφήνουν μια, όχι αμελητέα, δυνατότητα άσκησης μια τέτοιας ηθικής εξωτερικής πολιτικής από συγκεκριμένου τύπου πολιτειακούς οργανισμούς. Κάτι που, παραδόξως, θα φέρει στη συντροφιά τους έναν απρόσμενο επισκέπτη, εκφραστή της αναγκαιότητας για μια αντι-κυριαρχική πολιτική στις διεθνείς σχέσεις, τον Πιέρ Ζοζέφ Προυντόν.

Βιβλιογραφία:

- Θουκυδίδης, *Ιστορία*, μτφρ-επιμ. Ν. Μ. Σκουτερόπουλος, Αθήνα: Πόλις, 2013.
Machiavelli, N. «Διατριβές πάνω στην πρώτη Δεκάδα του Τίτου Λίβιου», στο Machiavelli, *Εργα*, τόμος Α, μετάφραση Τ. Κονδύλη, Αθήνα: Κάλβος, 1984.
Machiavelli, N. *Ο ηγεμόνας*, μετάφραση Α. Παυλίδη, Αναγνωστίδης, Αθήνα χ.χ.ε.
Proudhon, P. J. *La guerre et la paix*, Παρίσι: Librairie Internationale, 1869.
Sahlins, M. «An Empire of Certain Kind», στο M. Sahlins, *Waiting for Foucault, Still*, Σικάγο: Prickly Paradigm Press, 2002.
Weber, M. *Political Writings*, μτφρ. R. Speirs, Κέιμπριτζ: Cambridge University Press, 2010.
Winter, Yv. «Plebeian Politics: Machiavelli and the Ciompi Uprising», *Political Theory*, 40(6), 2012.

Πολιτικός λόγος, μελλοντολογία & πρόγνωση

Αναστασία Γιαννακίδου
Καθηγήτρια Γλωσσολογίας
Πανεπιστήμιο του Σικάγο

Κατερίνα Χατζοπούλου
Μτδρ. Γλωσσολογίας
ΕΔΒΜ - ΑΠΘ

Στο πλαίσιο της κριτικής ανάλυσης λόγου και της ενοποιημένης προσέγγισης μεταξύ γλωσσολογίας και κοινωνικής θεωρίας (Halliday 1978, 1994, Fairclough 1989, 1992, 1995a/b, Chouliaraki & Fairclough 1999), η παρουσίαση εξετάζει τη στερεοτυπική χρήση του μορφολογικού και σημασιολογικού μέλλοντα στο γλωσσικό περιβάλλον του πολιτικού λόγου. Καθώς ο μελλοντολογικός λόγος υπάγεται στα είδη τροπικότητας και ο σημασιολογικός μέλλοντας εν γένει ανήκει στα μη αληθειακά περιβάλλοντα (Giannakidou 2012, 2014, Giannakidou & Mari 2017, 2020, Χατζοπούλου 2018), η παρουσίαση προτείνει ερμηνεία του δημοφιλούς διαπολιτισμικού στερεοτύπου για τα πολιτικά πρόσωπα ως κλειστή ομάδα φαύλων (Χατζοπούλου 2019) με βάση την εκ προοιμίου παράβαση του Κριτηρίου Ποιότητας του Grice (1975), που υπαγορεύει ο κοινωνικός τους ρόλος. Τα πολιτικά πρόσωπα ως (εκ)φορείς του πολιτικού λόγου ουσιαστικά συμμετέχουν σε κοινωνικά προδιαμορφωμένες διαδικασίες υλοποίησης της πραγματικότητας (realizing the 'reality', Halliday 1994). Οι διαδικασίες αυτές, δηλαδή οι διαδικασίες ανάδειξης ηγεσίας και πλήρωσης θέσεων συντονισμού, έχουν περιθώρια βελτίωσης (βλ. Χατζοπούλου 2014), προκειμένου ο πολιτικός λόγος να πλησιάσει αυτόν του είδους της δέσμευσης και πρόγνωσης, απομακρυνόμενος από τον απλό μελλοντολογικό, που αναδεικνύει εξαρχής τα πολιτικά πρόσωπα ως παραβάτες του Κριτηρίου Συνεργασίας του Grice (1975), άρα παραβάτες του επικοινωνιακού συμβολαίου και δυναμικά του κοινωνικού συμβολαίου.

Βιβλιογραφία

- Chouliaraki, Lilie. & Norman Fairclough. 1999. *Discourse in late modernity*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Fairclough, Norman. 1995a. *Critical discourse analysis*. London: Longman.
- Fairclough, Norman. 1995b. Discourse across disciplines: discourse analyzing in researching social change. *AILA Review*, 12.3-17.
- Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and social change*. Cambridge, UK: Policy Press.
- Fairclough, Norman. 1989. *Language and Power*. London: Longman.
- Giannakidou, Anastasia. & Alda Mari. 2020. *Truth and Veridicality in Grammar and Thought: Mood, Modality & Propositional Attitudes*. Chicago: University of Chicago Press.
- Giannakidou, Anastasia. & Alda Mari. 2017. A unified analysis of the future as epistemic modality: The view from Greek and Italian. *Natural Language and Linguistic Theory* 17.1-45.
- Giannakidou, Anastasia. 2014. The futurity of the present and the modality of the future: A commentary on Broekhuis and Verkuyl. *Natural Language and Linguistic Theory* 32(3).1011-32.
- Giannakidou, Anastasia. 2012. The Greek future as an epistemic modal. Στο *ICGL 10: International Conference on Greek Linguistics*. Κομοτηνή: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.
- Grice, Paul. 1975. Logic and conversation. Στο P. Cole & J. Morgan (επιμ.), *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*. Νέα Υόρκη: Academic Press
- Halliday, Michael A. K. 1978. *Language as a social semiotic: The social interpretation of language and meaning*. London: Edward Arnold Press.
- Halliday, Michael A. K. 1994. Systematic Theory. Στο R.E. Asher (ed) *Encyclopedia of language and linguistics*, τομ. 8. Pergamon Press. Ανατ. στο: Halliday, M.A.K. 2003. *On language and linguistics*. London: Continuum,
- Halliday, Michael A. K. & R. Hassan. 1989. *Language, context and text: aspects in a social-semiotic perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Χατζοπούλου, Κατερίνα. 2019. Περιθώρια βελτίωσης του πολιτικού συστήματος: η πολιτική ως πρώτη των επιστημών. Πρακτικά του 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου Επιστημολογίας 'Διδακτική των Επιστημών', *Philosophia Ancilla Concilia IV*, (επιμ.) Τηλέμαχος Καλομοίρης & Μαρία Κάλφα, 123-133. Καβάλα: Λογία.
- Χατζοπούλου, Κατερίνα. 2018. Γλώσσα & εσχατολογία: η διαχρονική σήμανση της μη αληθαιακότητας & η παραμυθία της Γλωσσολογίας. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 38.255-270.
- Χατζοπούλου, Κατερίνα. 2014. *Θέματα αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας I*. Καβάλα: Ξυράφι.

Προς μία αριστοτελική πολιτική ανθρωπολογία

Ανάργυρος Δημητριάδης

Υπ. Δρ. Φιλοσοφίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Διευθυντής ΓΕΛ ΑΞΙΟΝ Ξάνθη

Θα δείξουμε ότι για τον Αριστοτέλη πόλη και πολίτης είναι σε σχέση συνεξάρτησης και συνδιαμόρφωσης αναπτύσσοντας το περιεχόμενο και την εξέλιξη αυτής της σχέσης. Μέσα από μία σύντομη παρουσίαση θα συσχετισθεί η αριστοτελική σκέψη με τον γενικότερο φιλοσοφικό προβληματισμό πριν και μετά. Ενδεικτικά θα γίνει αναφορά στον Πλάτωνα (*Πολιτεία* 5.426b-e) και τον Επίκουρο (π.χ. *τὸ τῆς φύσεως δίκαιόν ἐστι σύμβολον τοῦ συμφέροντος εἰς τὸ μὴ βλάπτειν ἀλλήλους μηδὲ βλάπτεσθαι*, *Επίκουρος, Κύριαι δόξαι* 31), τους Στωικούς (*καθόλου τε τοιαύτην τὴν φύσιν τοῦ λογικοῦ ζῶον κατεσκεύασεν, ἵνα μηδενὸς τῶν ἰδίων ἀγαθῶν δύνηται τυγχάνειν, ἂν μὴ τι εἰς τὸ κοινὸν ὠφέλιμον προσφέρηται*, *Επίκτητος, Διατριβές* 1.19.13-14). Το δέσιμο αυτό ενισχύεται από την ανάλυση του ρόλου του πολιτεύματος ως «τάξις τις» και η σχέση της τάξεως αυτής με το νόμο ώστε να συνάγεται πως η δικαιοσύνη αποτελεί απαραίτητη συνθήκη της πόλεως. Θα διερευνηθεί το περιεχόμενο της έννοιας «τάξις τις» σε σχέση με το πολίτευμα ως ραχοκοκαλιά της πόλεως και θα δειχθεί ότι δικαιολογείται στην ανάπτυξη μιας πολιτικής ανθρωπολογίας η οποία στηρίζει μία συγκεκριμένη μορφή διαλεκτικής που ενδυναμώνει τη σχέση αλληλεξάρτησης και αλληλεπιρροής πόλεως-πολίτη.

Βασικοί όροι που θα αναπτυχθούν είναι: Για την πόλη: αγαθό, κοινό συμφέρον, εὖ ζῆν, ευδαιμονία, τέλος, ομόνοια, πολιτική φιλία, μίξη, ἀριστη πολιτεία. Εἶδη Δικαίου: πολιτικό- διανεμητικό-διορθωτικό-αντιπεπονθώς, νόμος, διαφορά-ισότητα-ελευθερία-ελευθεριότητα. Για τον πολίτη: α. ορισμός του πολίτη: πολιτική συμμετοχή και πολίτης, β. ορισμός του καλού πολίτη: πολίτης και αρετή: ἔθος, παιδεία, σχολή, φρόνιμος, φρόνηση, ορθή γνώμη, προαίρεση, σύνεση, ἀλήθεια, λόγος, πάθη, πίστις, εὖνοια, πολιτική φιλία, ομόνοια. Παράλληλα θα παρατεθούν ενδεικτικά αποσπάσματα του Αριστοτέλη και συσχέτιση με λοιπούς φιλοσόφους ώστε να φανεί ότι ο πολιτικός προβληματισμός λαμβάνει χώρα στην ευρύτερη αρχαία πολιτική σκέψη: *Αντιφών, Περί Ομονομίας*, (*Ξενοφών, Απομνημονεύματα*, απ. 44a), [*Αθήναιος, Δειπνοσοφισταί*, xiii 561c (*SVF* I. 263)], (*HN*, Θ. 1155a 22-27), (*HN*, Θ. 1167a28-1167b2), *Πολιτικά*, Β. 1262b29-34). Το συμπέρασμα μας θα είναι μέσω των εννοιών μιας πολιτικής ανθρωπολογίας αλλά και σε συνδυασμό με την βασική έννοια της *επιείκειας* ότι διαμορφώνονται αναπαραστάσεις με τιμές αληθείας που είναι υπό διαρκή διερώτηση. Με αυτή τη λογική οι πολίτες είναι σε διαρκή κίνηση της *επιτέλεσης* αντί σε κατάσταση κατοχής μιας αρετής, μιας πολιτικής ικανότητας. Για παράδειγμα, η δύναμη του βλέμματος του άλλου στις συνελεύσεις μπορεί να πετύχει τον πολυπόθητο στόχο προς όφελος του κοινού συμφέροντος, του «ομαλίζειν τας επιθυμίας».

Χρόνου επιτρέποντος θα διευκρινιστούν και θέσεις όπως του Kraut που είναι μεν σημαντικό αλλά πρέπει να γίνει μία επανατοποθέτηση υπό την έννοια ότι το δίπολο που θέτει ανάμεσα σε υποκειμενικό και καθολικό στο βιβλίο *Aristotle Political Philosophy* δεν είναι γόνιμο γιατί δημιουργεί αναλυτικές επιπλοκές καθώς απέναντι στο υποκειμενικό τίθεται το αντικειμενικό και όχι το καθολικό όπως ισχυρίζεται το βιβλίο και απέναντι στο καθολικό, το σχετικιστικό. Με αυτό τον τρόπο θα διευκρινιστεί το αντικειμενικό και το καθολικό στην πολιτική επιστήμη του Αριστοτέλη.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

1. Stocks, The Composition of Aristotle's Politics, *The Classical Quarterly*, Vol. 21, No. 3/4 (Jun. - Oct., 1927), pp. 177-187
2. Susan D. Collins-Aristotle and the Rediscovery of Citizenship-Cambridge University Press (2006)
3. T. D. J. Chappell-Aristotle and Augustine on Freedom_ Two Theories of Freedom, Voluntary Action and Akrasia-Palgrave Macmillan (1995)
4. Terry Hoy-Toward a Naturalistic Political Theory_ Aristotle, Hume, Dewey, Evolutionary Biology, and Deep Ecology (2000)
5. Thurschwell_Friendship, Tradition, Democracy.Two Readings of Aristotle, *Law Text Culture*, Volume 5, Issue 2, Special North American Issue
6. W. von Leyden (auth.)-Aristotle on Equality and Justice_ His Political Argument-Palgrave Macmillan UK (1985)
7. Waldron_The Wisdom of the Multitude, *Political Theory*, Vol. 23, No. 4 (Nov., 1995), pp. 563-584
8. Wilson_Deliberation, Democracy & Rule of Reason in Aristotle, *American Political Science Review* Vol. 105, No. 2 May 2011
9. Winthrop_Politics bk I, Aristotle's Politics, Book I: A Reconsideration
10. Λεοντσίνη_Η έννοια του κοινού συμφέροντος στην αριστοτελική πολιτική φιλοσοφία, πανελλήνιο φιλοσοφικό συμπόσιο, Αριστοτέλης, Αθήνα, 2018
11. Λεοντσίνη_Η φιλία ως κοινωνικό και πολιτικό αγαθό στο Κράτη και Πολίτες, Σμίλη
12. Λεοντσίνη_Το κοινή συμφέρον_Δημοκρατία, φιλία και ομόνοια στην αριστοτελική και στη σύγχρονη ριζοσπαστική νεοαριστοτελική πολιτική φιλοσοφία, στο Κράτη και Πολίτες, Σμίλη
13. Schoffield_ARISTOTLE AND THE DEMOCRATIZATION OF POLITICS
14. Siyi Chen, The Priority Argument and Aristotle's Political Hylomorphism, Department of Philosophy, and of Religious Studies, Peking University

Ο άνθρωπος ως κοινωνικοπολιτικό ον ανεξάρτητα από φύλο

Κωνσταντίνος Δημουλάς, Ευριπίδης Δημουλάς, Έλλη Βέλλιου, Θεοδώρα Παπαδημητρίου, Νικόλαος Βερβέρας, Χριστίνα Βαμβούρη, Βίκτωρ Καραμπέρας, Σταματία Καππέ, Στυλιανή Θηβαίου, Νεκταρία – Φιλίτσα Αγραφιώτη, Χρήστος Αυγερινίδης, Ζαμπάκας Κωνσταντίνος, Αθανάσιος Δήμου, Ανθή Βαχτσεβάνου, Ειρήνη – Χρυσοβαλάντη Δροσινού, Δημήτριος Λιόβας, Χρήστος Πολύζος, Οργανισμός Ψυχοβιοαναλυτικής Μόρφωσης «έκ των ύστερων» / ανοιχτή διεπιστημονική Ομάδα Εργασίας Ψυχοβιοαναλυτικής Έρευνας

Η έρευνα είναι, σαφώς, βιολογικής αφετηρίας, με κοινωνικολογικό ανθρωπολογικό απόηχο. Με σκοπό την ασφαλέστερη άποψη, στην ανθρωπινή ψυχοβιοπαθολογία, εργαστήκαμε, αντιστοιχώντας το συμπεριφορικό επιφαινόμενο με το βιολογικό υπόστρωμα, υπολογίζοντας σωματικούς χαρακτήρες, βάσει βιομετρικών, ανθρωπολογικών, φυλικών, γονιδιακών (σε όλα τα δυνατά, συνδυαστικά, συμπλέγματα) στοιχείων εκατοντάδων προσωπικοτήτων, ιδιαίτερου ψυχοφυλοβιοπαθολογικού ενδιαφέροντος, για τις ανάγκες της μηνιαίας περιοδικής σειράς μας «Η Ψυχοβιοπαθολογία στην Ιστορία».

Στο συμπεριφορικό επιφαινόμενο υπολογίστηκαν: αισθηματική ζωή, νοητικές ικανότητες, απασχόληση, ντύσιμο, σεξουαλικό ένστικτο (τάση, τρόπος πλησιάσματος, αισθήσεις, ενεργητικότητα). Στο βιολογικό υπόστρωμα, καταμετρήθηκαν: πρωτεύοντες (γεννητικά μέρη: σπερματικό επιθήλιο, πόροι, γεννητικός ύβος, γεννητική σχισμή) και δευτερεύοντες (στήθος / μαστός, τρίχωμα, καρωτίδα / φωνή, λεκάνη, σκελετός / μύες) χαρακτήρες. Συνοπτικά, συσχέτισθηκαν: Α: γεννητικά μέρη, Β: βασικές σωματικές ιδιότητες, Γ: σεξουαλική τάση, Δ: ψυχολογικές ιδιότητες. Ευρέθηκαν τέσσερις, μεγάλες, βασικές, κατηγορίες ανδρών (α) και γυναικών (γ), συνήθως μικτές (αγ): Αα, Αγ, Ααγ (3 συνδυασμοί), Βα, Βγ, Βαγ (9 συνδυασμοί), Γα, Γγ, Γαγ (27 συνδυασμοί), Δα, Δβ, Δαγ (81 συνδυασμοί). Σε καθένα των 81, αυτών, συνδυασμών, εμπεριέχονται οι [εκ των (α, γ, αγ =) 3 (Α, Β, Γ, Δ =) 16 = 43.046.721, συνολικά, υποτύπων] 531.441 ψυχοφυλοτύποι.

Έτσι, η κατά το φύλο συμπεριφορά, κατά τα ανάμικτα ψυχοσωματικά ιδιώματα του ατόμου, επιφανειακά, μόνον, διαφοροποιείται στα (φαινοτυπικώς) δύο φύλα. Πράγματι, ο καθένας μας, πέρα από τις οικείες φυλικές ορμόνες, έχει και ποσοστό ορμονών του αντίθετου φύλου, κυμαινόμενο, κάθε φορά, κατά τις περιστάσεις. Δεν υπάρχουν (στεγανώς, διαχωρισμένα, δύο) φύλα, αλλ' ο άνθρωπος, που κινείται στο συνεχές αρσενικό - θηλυκό, με μίξη, ως όσμωση, του αρσενικού προς το θηλυκό και του θηλυκού προς το αρσενικό, αντικαθιστάμενων των όρων «άνδρας» και «γυναίκα», με τους όρους «αρσενικό» και θηλυκό».

Με δεδομένο, ότι ο καθένας μας ζει την πραγματικότητα, όχι όπως αυτή, πράγματι, είναι, αλλά (αμυνόμενοι, στην πίεσή της, με προκαταβολική επιθετικότητα εναντίον της, στην προσπάθειά μας, τουλάχιστον, διατήρησης, αν όχι επαύξησης, ακριβώς, για να μπορέσουμε να τον διατηρήσουμε, του ζωτικού προσωπικού χώρου μας) όπως εμείς μπορούμε να την ζήσουμε, συμπεριφερόμαστε, απέναντί της, ανάλογα με το (αρσενικό ή θηλυκό, στη όποια αναλογία του φυλοορμονικού ποσοστού μας) φυλικό φίλτράρισμα των πληροφοριών, που μας έρχονται από αυτήν, κατά την πρόσληψή της. Το φίλτράρισμα αυτό γίνεται στον Θάλαμο του εγκεφάλου μας, που, στην κυριολεξία, κατακλύζεται από τις (κατά το γονιδίωμά μας διαβαθμισμένες) ορμόνες του φύλου, οι οποίες και αποτελούν την γέφυρα επικοινωνίας του γονιδιώματός μας με τον εγκέφαλό μας.

Όλοι μας κινούμαστε επιφυλακτικά μέσα στην πραγματικότητα, μέχρι του σημείου, που, μη μπορώντας να αντεπεξέλθουμε, άλλο, εναντίον της, την αποδεχόμαστε, φτάνοντας μέχρι στην αυτοπαράδοσή μας σ' αυτήν. Έτσι η «κατά» συμπεριφορά φαίνεται (όσον πιο «κοντινή», στο άτομο, η πραγματικότητα, όσον, δηλαδή, πιο απειλητική), αντιδραστικά, διαμορφωμένη, ως «υπέρ» συμπεριφορά. Η υπαρξιακή μας αγωνία είναι μεγαλύτερη στην «υπέρ» συμπεριφορά του. Στην αγάπη, ο «πόλεμος» με την «πραγματικότητα», δεν έχει σβήσει, αλλά υπνώττει, επιλέγοντας εξιδανικευμένες μορφές «εξόδου», караδοκώντας στην ευκαιρία να εμφανιστεί αυτούσιος, μάλιστα σφοδρότερος. Ο «πόλεμος» αυτός με την «πραγματικότητα» κρατάει τον οργανισμό, συνέχεια, σε συναγερμό. Ο από «κατά» έως «υπέρ», ως έκφραση, αυτός (ενιαίως) «πόλεμος» είναι «ορμονικής» δομής και, κατ' εμφάνιση, διαφορίζεται, ως προς την «πολεμική» του, αφού η τεχνική της εξαρτάται από το ως άνω φύλο του ανθρώπου.

Στην «πολεμική» συμπεριφορική κλίμακα, όπου ο «πόλεμος» βαίνει εντεινόμενος, έως ότου μεταστρέφεται σε «μη πολεμικό» ή και «αντιπολεμικό» «πόλεμο», έχουμε μάθει να διακρίνουμε την «κατά», ως «ανδρική» [τάση για επιβολή, όπως αυτή εκδηλώνεται, τουλάχιστον στις αντροκρατούμενες κοινωνίες, ανέκαθεν, με, οπωσδήποτε, ενεργητικά στοιχεία του χαρακτήρα (όπως το θάρρος, η δύναμη, η υπερηφάνεια, η επίτευξη, ιδιαίτερα απέναντι των

γυναικών, νικών, η απόκτηση αξιωμάτων, τιμών, τίτλων, η άρνηση κάθε «γυναικείας», με την έννοια του υπάκουου, υπηρετικού, υποταγμένου, τάσης κ.λπ., με μια διαρκή πάλη, για προσωπική υπεροχή, που θεωρείται «ανδρικό» να την πετύχουμε], δηλαδή αρσενική, από την «υπέρ», ως «γυναικεία» (χαρακτηριστικά της η υπακοή και η υποταγή), δηλαδή θηλυκή, συμπεριφορά. Πράγματι, έχει ευρεθεί, εργαστηριακά, ότι οι αρρενορμόνες και οι θηλεορμόνες σχετίζονται, στενά, με την επιθετικότητα και την υποχωρητικότητα, αντίστοιχα.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

- Βουβούση, Μ. (2017). Δείκτες βιοφυλοψυχικών διαφορών (ερευνητικό πρόγραμμα της διεπιστημονικής Ομάδας «έκ τών υστέρων» Εργασίας Ψυχοβιοαναλυτικής Έρευνας «το φύλο ως ερώτημα» του Κωνσταντίνου Β. Δημουλά). Αρχείο (υπό έκδ.) Πρακτικών / Πρόγραμμα 2ου Διεθνούς Συνεδρίου «Αξιολόγηση στην Εκπαίδευση / Οργάνωση, Διοίκηση, Διαπολιτισμικότητα, Ιατρική και Εκπαίδευση, Ειδική Αγωγή, Αγωγή Υγείας, Διδακτική και Διδασκαλία, Διδακτικό Υλικό, Αναλυτικά Προγράμματα / Ιατρική και Εκπαίδευση» (Ελεύθερο Πανεπιστήμιο Πολιτών, [Πάτρα, 28-30.4] Αλεξανδρούπολη, 6-8.10).
- Βουβούση, Μ. (2018). Παρουσίαση του έργου της Ομάδας Εργασίας Ψυχοβιοαναλυτικής Έρευνας «έκ τών υστέρων» του Κωνσταντίνου Β. Δημουλά «το φύλο ως ερώτημα». Πρακτικά (υπό έκδ.) 4ου Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου «Δημοκρατία, δικαιώματα και ανισότητες στην εποχή της κρίσης. Προκλήσεις στον χώρο της έρευνας και της εκπαίδευσης» (Ινστιτούτο Ανθρωπιστικών Κοινωνικών Επιστημών, Ηράκλειο Κρήτης 27-9.4.2018)
- Grisham, W., Castro, J.M., Kashom, J.L., Ward, I.L., & Ward, O.B. (1992). Prenatal flutamide alters sexually dimorphic nuclei in the spinal cord of male rats. *Brain Research*, 578, 69-74.
- Dimoulas, K.V., Dimoulas, Eu. K., Papadimitriou, Th. Eu., Velliou, E.K., Exarchou5 V., Liovas, D.G., & Polyzos, Ch. A. (2018). Psychobiological human cartography. Archive of Conference «Teaching and learning anthropology and ethnography in eastern and southeastern europe: making sense of cultural difference in familiar and unfamiliar contexts» (Culture, Borders, Gender LAB and MA Program in "History, Anthropology and Culture in Eastern and South-Eastern Europe" of the Dept. of Balkan, Slavic and Oriental Studies, University of Macedonia, Teaching Anthropology, A Journal of the Royal Anthropological Institute, the EASA Teaching Anthropology Network, the Border Crossings Network, May 12-13, 2018, Thessaloniki, Greece).
- Kalat, J.W. (1995). Βιολογική Ψυχολογία. Μετάφραση και επιμέλεια Α.Κ. Αγγελή, Γ.Η. Ευσταθίου, Γ.Θ. Παναγιής και Δ.Α. Χρησιτίδης, Αθήνα: Εκδοτικός Όμιλος «Ιων» - Εκδόσεις «Ελλην», 2, 437.
- Καραπέτσας, Α.Β. (1988). Νευροψυχολογία του αναπτυσσόμενου ανθρώπου – Πώς θα κατανοήσουμε τη συμπεριφορά Παιδιού – Έφηβου - Ενήλικα. Αθήνα: Συμριωτάκης, 131-4.
- Le Vay, S. (1994). Ο σεξουαλικός εγκέφαλος. Μτφρ. Τάσος Οικονόμου. Αθήνα: Σύναμμα.
- Πέντζου – Δαπόντε, Α. (1983). Ασκήσεις και ειδικά θέματα Ανθρωπολογίας. Θεσσαλονίκη.

Σύγχρονες οπτικές στη μελέτη των Διεθνών Σχέσεων: Μια πολύμορφη εμπειρική πραγματικότητα & ένας πλουραλιστικός τρόπος απόκτησης γνώσης

Ευαγόρας Λ. Ευαγόρου

Επ. Καθηγητής, Τμήμα Διεθνών & Ευρωπαϊκών Σπουδών, Σχολή Οικονομικών, Επιχειρηματικών & Διεθνών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Το διεθνολογικό γεγονός στις μέρες μας έχει μια ποικιλομορφία, τόσο ως προς τους δρώντες του όσο και ως προς τη δράση τους και τις πολυσχιδείς αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους. Παράλληλα, στην επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων (ΔΣ) αναπτύχθηκαν και συνεχίζουν να αναπτύσσονται όχι μόνο διάφορες θεωρίες που αποσκοπούν στην κατανόηση και εξήγηση του διεθνολογικού γεγονότος αλλά και διάφορες μέθοδοι διεξαγωγής της έρευνας που οδηγεί στην απόκτηση γνώσης και οποίες αφορούν στη μεθοδολογία της επιστήμης. Πέραν όμως του θεωρητικού και μεθοδολογικού διανοητικού στοχασμού ανακύπτουν και συζητήσεις αναφορικά με την οντολογία και την επιστημολογία του κλάδου των διεθνών σπουδών, που αποσκοπούν αντίστοιχα στον προσδιορισμό του τι σημαίνει να γνωρίζουμε πράγματα για τις διεθνείς σχέσεις και των οντολογικών υποκειμένων των διεθνών σχέσεων.

Τα πιο πάνω έχουν ως αποτέλεσμα να παρατηρούμε έναν πλουραλιστικό στοχασμό στην επιστήμη των ΔΣ (πλουραλιστική συνθήκη στις ΔΣ), τόσο αναφορικά με τον θεωρητικό και μεθοδολογικό προσανατολισμό όσο και με την επιστημολογία και οντολογία. Σε σχέση με την υπό αναφορά παρατήρηση η παρούσα μελέτη εστιάζει στη συζήτηση τριών κύριων προβληματισμών: πρώτον, το κατά πόσο ο πλουραλιστικός στοχασμός στην επιστήμη των ΔΣ είναι γόνιμος για την ανάλυση και κατανόηση του διεθνολογικού γεγονότος, στη βάση της σχέσης θεωρητικής γνώσης και εμπειρικού γεγονότος. Δεύτερον, το κατά πόσο ο πλουραλιστικός στοχασμός είναι παραγωγικός για την οριοθέτηση μιας σαφούς επιστημολογίας στις Διεθνείς Σχέσεις, στη βάση της σχέσης μεθοδολογικού προσανατολισμού και αλήθειας της γνώσης για την επιστήμη. Τρίτον, το κατά πόσο η πλουραλιστική συνθήκη για τη θέαση των πραγμάτων αποσαφηνίζει ή περιπλέκει τις οντολογικές κατηγοριοποιήσεις στις διεθνείς σχέσεις, στη

βάση της συζήτησης που αφορά στις έννοιες, στο περιεχόμενό τους και στην ύπαρξη των οντοτήτων που δρουν στις διεθνείς υποθέσεις.

Η συζήτηση των τριών πιο πάνω προβληματισμών επιδιώκει να εξετάσει πρώτον, το βαθμό ανατροφοδότησης μεταξύ πολύμορφου εμπειρικού γεγονότος και πλουραλιστικής προσπάθειας κατανόησής του, δεύτερον, τον βαθμό αλληλεπίδρασης ή απομόνωσης μεταξύ των διάφορων θεωρητικών σχημάτων, τρίτο τον βαθμό που γνωρίζουμε πράγματα για τις διεθνείς σχέσεις και ποια η συμβολή του πλουραλιστικού προσανατολισμού σε αυτή τη γνώση. Επιπρόσθετα η ερεύνα αναζητά τυχόν απαντήσεις, στα αλληλένδετα μεταξύ τους ερώτημα, τι συνιστά επιστημονική εγκυρότητα στην επιστήμη των ΔΣ και το αν ένας πλουραλιστικός τρόπος απόκτησης γνώσης (και οι προϋποθέσεις που αυτός θέτει) και μια μεθοδολογική ποικιλομορφία βοηθούν στη δημιουργία μια καθολικότητας στην επιστήμη που με την σειρά της δημιουργεί ένα βαθμό εγκυρότητάς της.

Η συγκεκριμένη έρευνα στηρίζεται στην υπόθεση ότι οι θεματικοί άξονες της επιστήμης των ΔΣ (θεωρία, μεθοδολογία, επιστημολογία, οντολογία και φιλοσοφία) είναι δύσκολο να διαχωριστούν μεταξύ τους, στο πλαίσιο της ανάπτυξης της επιστήμης, και κατά αυτό επιδιώκεται η συνδυαστική εξέτασή τους. Άλλωστε όπως σημειώνει ο Dessler (1989: 441) η σχετική βιβλιογραφία, η οποία καλύπτει ένα ευρύ φάσμα διασυνδεδεμένων επιστημολογικών, οντολογικών, μεθοδολογικών και κανονιστικών ζητημάτων, που συνδέονται με την προσπάθεια δημιουργίας μιας θεωρίας της διεθνούς πολιτικής, είναι τόσο περίπλοκη όσο είναι εκτεταμένη, που μάλλον θα ήταν επιστημονικά αντιπαραγωγικό να ερευνηθούν οι πέντε αυτοί άξονες της επιστήμης ο καθένας ξεχωριστά. Αντ' αυτού, είναι χρήσιμο να μελετηθούν και να ερευνηθούν οι προβληματικές που απασχολούν την επιστήμη των ΔΣ υπό το φως μίας ολιστικής θέασης των πιο πάνω αξόνων και της κριτικής αξιολόγησης του πλουραλισμού των προσεγγίσεων στην επιστήμη. Η διασύνδεση των θεματικών αξόνων της επιστήμης και η προσπάθεια ολιστικής θέασής τους οδηγεί την παρούσα έρευνα να συζητήσει στη βάση ενός ευρύ εννοιολογικού και ιδεολογικού ερμηνευτικού πλαισίου που χαρακτηρίζει την επιστήμη των ΔΣ.

Συμπερασματικά, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας στη βάση της συζήτησης των κύριων προβληματισμών και επιδιώξεων που η εργασία θέτει και ακολούθως κατατίθενται εκτιμήσεις αναφορικά με την πορεία της πλουραλιστικής μελέτης του γνωστικού αντικειμένου των διεθνών σχέσεων.

Βιβλιογραφία

- Παϊπάης, Βασίλειος, «Η επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων στον 21ο αιώνα: Πλουραλισμός και αναστοχαστικότητα», *Academia.edu*, 2019.
- Bennett, Andrew, "The mother of all isms: Causal mechanisms and structured pluralism in International Relations theory", *European Journal of International Relations*, 19 (3), 2013: 459-481.
- Checkel, Jeffrey T., "Theoretical pluralism in IR: Possibilities and limits", in: W. Carlsnaes, T. Risse, and B. Simmons (eds), *Handbook of International Relations*, London: SAGE, 2013, pp. 220-241.
- Dessler, David, "What's at stake in the agent-structure debate?", *International Organization*, 43 (3), 1989, pp. 441-473.
- Eun, Yong-Soo, *Pluralism and engagement in the discipline of International Relations*, Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2016.
- Friedrichs, Jörg and Kratochwil, Friedrich "On acting and knowing: How Pragmatism can advance International Relations research and methodology", *International Organization*, 63 (4), 2009, pp. 701-731.
- Gofas, Andreas and Hay, Colin, "Varieties of ideational explanation", in Andreas Gofas and Colin Hay (eds), *The role of ideas in political analysis: A portrait of contemporary debates*, London and New York: Routledge, 2010, pp. 27-69.
- Jackson, Patrick Thaddeus, *The conduct of inquiry of International Relations: Philosophy of science and its implications for the study of world politics*, London and New York: Routledge, 2011.
- Lapid, Yosef, "The Third Debate: On the prospects of International Theory in a post-positivist era", *International Studies Quarterly*, 33 (3), 1989, pp. 235-254.
- Leira, Halvard, "International Relations pluralism and history: Embracing amateurism to strengthen the profession", *International Studies Perspectives*, 16 (1), 2015, pp. 23-31.
- Levine, Daniel J. and McCourt, David M., "Why does pluralism matter when we study politics? A view from contemporary International Relations", *Perspectives on Politics*, 16 (1), 2018, pp. 92-109.
- Rengger, Nicholas, "Pluralism in International Relations theory: Three questions", *International Studies Perspectives*, 16 (1), 2015, pp. 32-39.
- Molloy, Sean P. "Pragmatism, Realism and the ethics of crisis and transformation in international relations", *International Theory*, 6 (3), 2014, pp. 455.
- Sil, Rudra and Katzenstein, Peter J., *Beyond paradigms: Analytic eclecticism in the study of world politics*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010.
- Suganami, Hidemi, "Agents, structures, narratives", *European Journal of International Relations*, 5 (3), 1999, pp. 365-386.

Η διαλεκτική του δικαίου και της ισχύος ως προσδιοριστικών παραγόντων της ηθικοκανονιστικής ορθότητας στο διεθνές γίγνεσθαι

Χρήστος Ζιώγας

Διδάσκων Διεθνείς Σχέσεις, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Εντεταλμένος Λέκτορας στην ΣΣΕ

Η κανονιστική ηθική εγγράφεται στο πεδίο της ηθικής φιλοσοφίας, η οποία επιχειρεί να απαντήσει στο ερώτημα, ποιο είναι το κριτήριο του ηθικά ορθού και εσφαλμένου και ποιες οι νόρμες (κοινωνικές ρυθμίσεις) οι οποίες πρέπει να καθορίζουν το ανθρώπινο πράττειν. Στον επιστημονικό κλάδο των Διεθνών Σχέσεων, η Κανονιστική θεωρία ή θεωρία Αρχών επιδιώκει να εντάξει τα βασικά ζητήματα της ηθικής φιλοσοφίας στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής.

Το σύνολο των θεωρητικών ρευμάτων των Διεθνών Σχέσεων αναγνωρίζει, έστω με διαφορετική διαβάθμιση της ερμηνευτικής της σπουδαιότητας και διακριτό περιεχόμενο, τον ρόλο της ισχύος ως αναλυτικού εργαλείου κατανόησης των διεθνών ζητημάτων. Ανεξαρτήτως των θεωρητικών καταβολών της κάθε προσέγγισης, σε καμία περίπτωση δεν δύναται να αγνοηθεί η διασύνδεση της ισχύος με θεμελιώδεις έννοιες, όπως είναι η ισότητα, η ηθική, η τάξη και η δικαιοσύνη, αναγόμενες στο διεθνές.

Στο πεδίο του Διεθνούς Δικαίου, η εξέλιξή του—ως ένας συνδυασμός Φυσικού και Θετικού Δικαίου τον 19^ο αιώνα—έδωσε τη θέση της στην περαιτέρω ανάπτυξή του στη βάση ενός συνόλου «δικαιωμάτων» και «υποχρεώσεων», ευθύγραμμα συσχετιζόμενων με το κράτος. Μετά τον Μεγάλο Πόλεμο, αναζητούνται—τόσο από νομικούς όσο και πολιτικούς επιστήμονες—οι νομικές και ηθικές βάσεις μίας νέας διεθνούς τάξης, θεσμικά ικανής ώστε να προφυλάξει τον κόσμο από έναν νέο πόλεμο. Σύμφωνα με το νομικό ρεαλισμό, το δίκαιο δεν έχει δεοντολογικό χαρακτήρα, αλλά συνιστά μια κοινωνική πρακτική, ως ένα σύνολο εμπειρικά διαπιστωμένων ομοίμορφων συμπεριφορών, από την οποία αντλεί την πραγματική του ισχύ. Η σύγχρονη διεπιστημονική προσέγγιση προτείνει τη διασύνδεση του Διεθνούς Δικαίου με τις Διεθνείς Σχέσεις, λαμβάνοντας υπ' όψιν τον ισχυρισμό ότι το δίκαιο πρέπει να μελετάται μέσα στο πλαίσιο εφαρμογής του (law in context).

Κάθε ανάλυση περί ηθικής στη διεθνή πολιτική, οφείλει να αναζητά και να εξετάζει τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των συστατικών στοιχείων του διεθνούς συστήματος, στο πλαίσιο του εκάστοτε ιστορικού γίγνεσθαι. Επομένως, οι έννοιες της τάξης, της ισχύος και του δικαίου συνυφαίνονται με το διευρυνόμενο θεσμικό πλαίσιο του διεθνούς γίγνεσθαι αποτυπώνοντας όχι μόνο τα εγγενή χαρακτηριστικά της διεθνούς τάξης, αλλά προσπαθώντας να προσδιορίσουν ένα αποδεκτό πλαίσιο ανεκτών συμπεριφορών και προσδίδοντάς της—στο μέτρο του δυνατού—και ένα ηθικό περιεχόμενο.

Βασική στόχευση δεν είναι πρωτίστως μια—ακόμη—διεπιστημονική προσέγγιση της διεθνούς πολιτικής, μέσω της σχέσεως δίκαιο-ισχύς, αλλά επιδιώκεται, κυρίως, η αποσαφήνιση του τρόπου και του βαθμού συσχέτισης του εν λόγω αντιθετικού δίπολου ως προσδιοριστικού στοιχείου του πρόποντος στο διεθνές πεδίο. Η εισήγηση επιδιώκει να εντάξει την όλη προβληματική στην παρούσα διεθνοπολιτική συγκυρία, κατά την οποία η κρατοκεντρική λογική επανακάμπει, η ισχύς ανακατανέμεται και οι αναδυόμενοι πόλοι εμφορούνται από διακριτά ηθικά προτάγματα. Υπό αυτό το πρίσμα τίθεται και το ερώτημα σχετικά με τον προσανατολισμό της περαιτέρω κανονιστικής ανάπτυξης του διεθνούς συστήματος.

Βιβλιογραφία

- Χειλά Ειρήνη, *Διεθνής Κοινωνία: Διαχρονικές και Σύγχρονες Αντιλήψεις, Η Συμβολή του Παναγή Παπαληγούρα*, εκδόσεις Ηρόδοτος, Αθήνα, 2006.
- Thompson Kenneth W., *Ethics, Functionalism and power in International Politics*, «The crisis in values», Louisiana State University Press, USA, 1979.
- Bull Hedley, *Η Αναρχία Κοινωνία. Μελέτη της Τάξης στην Παγκόσμια Πολιτική*, Αθήνα: Ποιότητα 2001.
- Ηφαιστος Παναγιώτης, *Ιστορία, Θεωρία και Πολιτική Φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων*, Αθήνα: Ποιότητα 1999.
- Ηφαιστος Παναγιώτης, *Κοσμοθεωρία των Εθνών*, Ποιότητα, Αθήνα, 2009.
- Κονδύλης Παναγιώτης, *Ισχύς και Απόφαση: Η διαμόρφωση των κοσμοεικόνων και το πρόβλημα των αξιών*, Αθήνα: Στιγμή 2001.
- Morgenthau Hans, *Επιστήμη και Πολιτική της Ισχύος*, Αθήνα, Τουρικής, 2011.
- Barnett Michael, Duvall Raymond (eds), *Power in Global Governance*, Cambridge: Cambridge University Press 2005.
- Ραντόπουλος, Ε., *Διαδρομή, Θεωρία και Γλώσσα του Διεθνούς Δικαίου: " Αντικειμενισμός" ή Διεθνές Κοινό Συμφέρον*, Αθήνα, Σάκκουλας, 1997.

Πολιτική ηθική & οι θεμελιώδεις διαφορές μεταξύ αφενός ενδο-πολιτειακά θεσπισμένης & αφετέρου διαπολιτειακά αθέσπιστης ισχύος

Παναγιώτης Ήφαιστος,

Ομ. Καθηγητής Διεθνών Σχέσεων & Στρατηγικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Κύριο ζήτημα της παρούσας εισήγησης είναι το κατά πόσο οι ηθικές παραδοχές στις οποίες αναφερόμαστε –και οι οποίες σχετίζονται με την πολιτική ζωή– ορίζονται από κοινωνικές συλλογικότητες. Τουτέστιν, το κατά πόσο είναι κοινωνικοπολιτικά προσδιορισμένα κριτήρια και παράγοντες συλλογικής πολιτικής ηθικής. Όπως είναι λογικό το ζήτημα των υλικών και πνευματικών κριτηρίων και παραγόντων που συγκροτούν το Κοινωνικό και Πολιτικό γεγονός και ανεξαρτήτως επιπέδου στο οποίο αναφερόμαστε βρίσκονται στον πυρήνα της πολιτικής θεωρίας με οποιονδήποτε τρόπο και αν νοηματοδοτηθεί. Επίσης είναι στον πυρήνα της πολυδαίδαλης διαμάχης μεταξύ των συγκαιριών ιδεολογικών δογμάτων.

Η δομή, ο κοσμοθεωρητικός προσανατολισμός, η φυσιογνωμία, τα χαρακτηριστικά, οι λειτουργίες και οι νόμοι ενός κοινωνικοπολιτικού συστήματος ενσαρκώνουν τα κυρίαρχα συλλογικά κριτήρια πολιτικής ηθικής και κατ' επέκταση της νομιμοποιητικής διανεμητικής δικαιοσύνης. Αποτυπώνουν το πώς ανά πάσα στιγμή μια αυτεξούσια κοινωνική οντότητα οργανώνει τον συλλογικό κατ' αλήθεια βίο και τον συλλογικό τρόπο ζωής και το πώς νομιμοποιούνται οι πολιτικοοικονομικές ιεραρχίες και η σχέση κοινωνίας και εξουσίας. Δηλαδή, θεσπίζονται οι διανεμητικές λειτουργίες της ισχύος στα πεδία της οικονομίας, της εξουσίας και ευρύτερα κάθε σχέσης μεταξύ ανθρώπων, ομάδων και οργανισμών εντός του κράτους.

Αυτόματα τίθενται δύο ερωτήματα: Πρώτον, κατά πόσο με όρους πολιτικού πολιτισμού ενδείκνυται να οριστούν εκτός πολιτικής για να εφαρμοστούν –σε υποκείμενα άτομα, κοινωνίες ή όλες τις κοινωνίες– κριτήρια συλλογικής πολιτικής ηθικής και διανεμητικής δικαιοσύνης. Δεύτερον, εάν τα ίδια κριτήρια πολιτικής ηθικής μπορούν, όπως με τον ένα ή άλλο τρόπο όλα τα διεθνιστικά ιδεολογικά δόγματα υποστηρίζουν, να συγκροτήσουν και να συγκρατήσουν σταθερό και εύτακτο ένα παγκόσμιο κατ' αλήθεια τρόπος ζωής προικισμένο με αντίστοιχη πλανητική διανεμητική δικαιοσύνη. Υπό το φως αυτών ερωτημάτων και όσον αφορά τον πολιτικό στοχασμό λογικό είναι να τίθενται και το εξής ερώτημα που αφορά την έννοια «επιστήμη»: Ποιους σκοπούς εξυπηρετεί η πολιτική σκέψη και σε τι συνίσταται η επιστημονική μελέτη των κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων στα τρία επίπεδα ανάλυσης, δηλαδή του ανθρώπου, του κράτους και της διεθνούς πολιτικής; Είναι ή δεν είναι χρήσιμο και αναγκαίο να μας απασχολεί το κατά πόσο αναλύσεις και θέσεις που εμφανίζονται ως πολιτικές σκέψεις / πολιτικές θεωρίες είναι ή δεν είναι συμβατές με τον πολιτικό πολιτισμό; Είναι ή δεν είναι προϊόν φαντασίας ενδεχομένως και επικίνδυνης για την ζωή των ανθρώπων εάν η πολιτική σκέψη δεν αφορούν υπαρκτά όντα αλλά κάποια μελλοντικά και κανονιστικά/αξιολογικά - μεταφυσικά/εσχατολογικά προσδιορισμένα;

Η εξωτερική πολιτική του βασιλιά Όθωνα και η Μεγάλη Ιδέα

Τηλέμαχος Καλομοίρης

Δρ. Ιστορίας ΑΠΘ

Στόχος της πρωτότυπης ανακοίνωσης που υποβάλλεται αποτελεί η ανάδειξη, μέσα από πρωτογενείς πηγές της εποχής, η εξωτερική πολιτική του βασιλιά Όθωνα και με ποιο τρόπο αυτή επηρεάστηκε από την υιοθέτηση της Μεγάλης Ιδέας από τον ίδιο τον μονάρχη. Θα χρησιμοποιηθούν πηγές της εποχής και επιστημονικά συγγράμματα που ασχολούνται με την βασιλεία και την πολιτική του Όθωνα.

Η εξωτερική πολιτική, κατά την διάρκεια της βασιλείας του Όθωνα, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς το άρτι συσταθέν βασίλειο της Ελλάδας, με την περιορισμένη έκταση που κατείχε, αποτέλεσε μέλος της έριδος των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής για την άσκηση πολιτικής επιρροής. Ο πρώτος βασιλέας της Ελλάδος θα προσπαθήσει να ισορροπήσει, μεταξύ των αντιμαχόμενων και αντικρουόμενων πολιτικών των τριών Μεγάλων Δυνάμεων (Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας). Ο ίδιος θα ενστερνιστεί με πάθος, όπως θα αποδειχθεί, μέσα από τις

πολιτικές του αποφάσεις αλλά και τις ανεκπλήρωτες προθέσεις, ένθερμος υποστηρικτής της Μεγάλης Ιδέας. Ο Ιωάννης Κωλέττης με την επίδραση που άσκησε στον Όθωνα, κατά την διάρκεια της πρωθυπουργίας του, θα αποτελέσει τον «δάσκαλό του», κατά ομολογία του ίδιου του βασιλιά. Η προσπάθεια εφαρμογής αυτής της πολιτικής βρήκε πρόθυμους οπαδούς. Τραγική συγκυρία βέβαια για τον βασιλιά αποτελούσε η καχυποψία που πολλοί σύγχρονοι Έλληνες πολιτικοί έτρεφαν για τα κίνητρα των αποφάσεων του, αλλά και η λυσσαλέα αντιπολίτευση που είχε να αντιμετωπίσει τόσο από την πολιτική των τριών Μεγάλων Δυνάμεων, η οποία ασκούσαν στην Ελλάδα μέσω των διπλωματικών τους αντιπροσώπων, όσο και η εσωτερική αντίδραση από τους εκπροσώπους των τριών «ξενικών» κομμάτων («αγγλικό», «γαλλικό» και «ρωσικό»). Ο Όθωνας, ενώ εκ των υστέρων αποδείχθηκε, μέσω της μελέτης των αρχειακών πηγών της εποχής, αγνός πατριώτης και γνήσιος εκφραστής της πολιτικής της Μεγάλης Ιδέας, της ενσωμάτωσης δηλαδή εντός των ορίων του ελευθέρου βασιλείου της Ελλάδος των υποδούλων ομογενών, εντούτοις συνάντησε ανυπέβλητα εμπόδια, κατά την εφαρμογή της πολιτικής αυτής, προερχόμενα κυρίως από την πολιτική των τριών Μεγάλων δυνάμεων, οι οποίες ανταγωνίζονταν ποια θα μετατρέψει το μικρό σε έκταση βασίλειο της Ελλάδος σε προνομιακή ζώνη άσκησης επιρροής και προώθησης της πολιτικής τους, που υπαγορεύονταν από τα μεταβαλλόμενα συμφέροντα τους. Έτσι, κατά την διάρκεια της βασιλείας του Όθωνα δεν πραγματοποιήθηκε καμία εδαφική επέκταση της Ελλάδος, που τόσο έντονα και ολόψυχα ο πρώτος βασιλιάς της Ελλάδος επιθυμούσε.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Ασπρέας Γεώργιος, Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος 1821-1921, τόμος Α' 1821-1865, εκδοτικός οίκος Γ.Βασιλείου, εν Αθήναις 1924.
- Γεωργαντάς Αντώνιος, «Ιστορικά απομνημονεύματα της βασιλείας Όθωνος», Παρνασσός V (1881), σ.833-851.
- Δραγούμης Νικόλαος, Ιστορικά Αναμνήσεις, τόμος Β', εκ του Τυπογραφείου Χ.Ν. Φιλαδελφέως, εν Αθήναις 1879.
- Ευαγγελίδης Τρύφων, Ιστορία του Όθωνος Βασιλέως της Ελλάδος (1832-1862), εκδότης Αριστείδης Γαλανός, εν Αθήναις 1894.
- Καλομοίρης Τηλέμαχος, «Τα ξενικά κόμματα από την ίδρυση του ελληνικού κράτους έως τον Κριμαϊκό Πόλεμο. Από την ακμή στην εξαφάνιση», Πρακτικά 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου Πολιτικής Φιλοσοφίας, εκδόσεις Λογία, Καβάλα 2018, σ.319-334.
- Πετρακάκος Δημήτριος, Κοινοβουλευτική Ιστορία της Ελλάδος, τόμος Α', Αγώνες τεσσάρων αιώνων υπέρ της πολιτικής ελευθερίας. Από της Αλώσεως μέχρι της 3 Σεπτεμβρίου 1843 (1453-1843), εκδοτικός οίκος Δημητράκου Α.Ε., Αθήναι 1935.
- Πήλικας Σπυρίδων, Απομνημονεύματα της υπουργίας, εκ του τυπογραφείου Αλεξάνδρου Παπαγεωργίου, εν Αθήναις 1893.
- Πούλος Ιωάννης, «Το επεισόδιον Μουσουρού. Η ελληνοτουρκική διένεξις του 1847», Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος 13 (1959), σ. 241-256.
- Ρίζος-Ραγκαβής Αλέξανδρος, Απομνημονεύματα, τόμος Α', εν Αθήναις 1894, τόμος Β', εν Αθήναις 1895.
- Σαρίπολος Νικόλαος, Αυτοβιογραφικά Απομνημονεύματα, εκ του Τυπογραφείου Π.Δ. Σακελλαρίου, εν Αθήναις 1889.
- Ashley Evelyn, The life and correspondence of Henry John Temple viscount Palmerston, volume II, Richard Bentley & Son, London 1879.
- Trost Ludwig, König Ludwig I von Bayern in seinen Briefen an seinen Sohn, den König Otto von Griechenland, C.C. Buchnerche Verlagsbhchhandlung, Bamberg 1891.

Διερευνώντας τα όρια άσκησης της νόμιμης εξουσίας: η περίπτωση του George Floyd

Μαρία Κάλφα

Υπ. Δρ. Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ Κοινωνική Ανθρωπολόγος (MSc)

Στο πλαίσιο της εν λόγω εισήγησης επιχειρείται η διερεύνηση των ορίων άσκησης της νόμιμης εξουσίας εξετάζοντας την περίπτωση του George Floyd, ενός έγχρωμου ανθρώπου, ο οποίος εξέπνευσε κάτω από συνθήκες, οι οποίες θέτουν στο επίκεντρο ζητήματα εξουσίας, ρατσισμού, φασισμού και εν γένει δυσμενής αντιμετώπισης του 'Άλλου'. Τα ζητήματα που ανακύπτουν από την πράξη αυτή φέρνουν στην επιφάνεια το ζήτημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τον βαθμό που αυτά λειτουργούν ή όχι. Η δράση του αστυνομικού, ο οποίος αφείρεσε μία ζωή έφερε στο φως μια σειρά από καταγγελίες που εκκρεμούν εις βάρος του θέτοντας το ζήτημα της εξουσίας και τα όρια που έχει κάποιος για να τα ασκεί. Η δράση του εν λόγω ατόμου εκλαμβάνεται ως ατομική ή κοινωνική ευθύνη; Τέλος, η εν λόγω πράξη αναδεικνύει το ζήτημα του ρατσισμού, των στερεοτύπων, τους όρους με τους οποίους κατασκευάζεται ο 'Άλλος', ως αντίθετο της ταυτότητας, ως αντίθετο της κανονικότητας.

Η «ιστορική» ιδιοπροσωπία και ο «εκσυγχρονισμός της παράδοσης»

Γιώργος Καραμπελιάς
Πολιτικός Αναλυτής, Συγγραφέας

Η ιδιοπροσωπία των Ελλήνων είναι ιστορική. Η γλώσσα και η ιστορία υπάρχουν εδώ και χιλιάδες χρόνια, ενώ αντίθετα είμαστε σήμερα συρρικνωμένοι γεωγραφικά, πληθυσμιακά, πολιτισμικά. Γι' αυτό και οι ιδεολογικές αντιπαραθέσεις επικεντρώνονται στο ζήτημα της ιστορικής συνέχειας. Παρότι όλα τα έθνη διαθέτουν ιστορία, η αμερικανική ιδιοπροσωπία, είναι συνδεδεμένη με την έννοια του συνόρου και όχι του ιστορικού βάθους [1] Το «νέο σύνορο» (*The new frontier*), από τις αποικίες της Ανατολικής Αμερικής, μέχρι το... Βιετνάμ. Στους Κινέζους διαπιστώνουμε το ακριβώς αντίστροφο – στρέφονται προς τα μέσα, είναι η «αυτοκρατορία του κέντρου», της εσωτερικής συνοχής [2].

Σύμφωνα με τον Νικόλαο Σβορώνο [3] «ο αντιστασιακός χαρακτήρας... διέπει ολόκληρη τη νεοελληνική ιστορία» ο δε Αριστοτέλης Βαλαωρίτης, σημειώνει: *Διατρέχων την νεωτέραν Ελληνικήν Ιστορίαν, παρατήρησα ότι αι εποχαί άπασαι συγχωνεύονται, τα διαστήματα εκλείπουνσι και η χρονολογία αποβαίνει περιττή.* [4] Πολλοί διανοούμενοι απογοητευμένοι, μας καλούν να γράψουμε μια εντελώς «καινούρια σελίδα» εγκαταλείποντας το ιστορικό μας βάθος. Είτε εναποθέτοντας τις ελπίδες σε μια νεολαία που αγνοώντας την ιστορία μπορεί να ξεκινήσει από την αρχή, είτε «κόβοντας δρόμο, προς τη Δύση», ξεκόβοντας από την ορθοδοξία [5]. Ωστόσο η Ελλάδα δεν καθυστέρησε επειδή ήταν ορθόδοξη, αλλά επειδή ήταν κατεχόμενη. Οι Έλληνες καθώς απειλούνται ίσως με ιστορική έκλειψη ως συλλογικό υποκείμενο, για να ανακάμψουν δεν μπορούν να εγκαταλείψουν την παράδοσή, αλλά να στηριχτούν σε αυτή. Εξ ου και η σημασία του εορτασμού των διακοσίων χρόνων από 1821. Πρόκειται για «παλιγγενεσία» ή αντίθετα για την «γένεση ενός έθνους», για ένα νεαρό έθνος; [6]

Βέβαια η «επιστροφή» στην ιστορική παράδοση δεν σημαίνει πασεισμό, αλλά αντίθετα «εκσυγχρονισμό» της. Όσοι λαοί αντιμετώπισαν δημιουργικά το σοκ της παγκοσμιοποίησης, η Κίνα, η Ιαπωνία, η Νότιος Κορέα, ενσωμάτωσαν τα επείσακτα από τη Δύση στοιχεία, της τεχνολογίας, της επιστήμης στην παράδοσή τους. Απαιτείται ένα νέο πρότυπο παραγωγής και αναπαραγωγής, ένας «εκσυγχρονισμός της παράδοσης», ώστε να έχεις ρεαλιστικές προτάσεις για το σήμερα. ... Ο Σολωμός γράφει: «Η κλέφτικη ποίησι είναι όμορφη και ενδιαφέρουσα ... Δεν έχει το ίδιο ενδιαφέρον στο δικό μας στόμα. Το έθνος ζητά από μας το θησαυρό της δικής μας διανοίας, της ατομικής, ντυμένον εθνικά» [7]. Ο Σεφέρης, αναφωνεί «γυρίσαμε διψασμένοι από τη Δύση», «ανακαλύπτει» τον Μακρυγιάννη και τον Θεόφιλο και γράφει σύγχρονη ποίηση. Η ίδια η παράδοση δημιουργείται μέσα από τον «εκσυγχρονισμό» του παρελθόντος της! Το δημοτικό τραγούδι πάτησε στο ακριτικό, το ρεμπέτικο στο δημοτικό. Ο Παπαδιαμάντης, ο Σολωμός, ο Ελύτης ο Θεοδωράκης ο Σκαλκώτας, ο Πικιώνης, πατούσαν στην παράδοση μας για να οικοδομήσουν το σύγχρονο. Διαφορετικά είσαι καταδικασμένος να εισάγεις τα πάντα και να μουμιοποιείς την παράδοση.

Στη βιομηχανική παραγωγή δεν παράγω με αμόνι και φυσερό, αλλά ανασταίνω την παλιά μαστορική και βιοτεχνική μας παράδοση χρησιμοποιώντας σύγχρονα ηλεκτρονικά μέσα. Στον αγροτικό Συνεταιρισμό του Βελβεντού χρησιμοποιούν σύγχρονα μέσα τυποποίησης, επικοινωνούν με e-mail διατηρώντας την κοινοτιστική παράδοσή, με ισότιμη συμμετοχή όλων, κ.λπ. Το ίδιο ισχύει στο επίπεδο των ιδεών, της κοινωνίας, της καλλιτεχνικής παραγωγής. Δεν μπορούμε να βλέπουμε μόνο θέατρο σκιών αλλά έναν κινηματογράφο που συνδέεται με τον... καραγκιόζη, όπως έκανε ο Θανάσης Βέγγος. Ως προς το μοντέλο διακυβέρνησης να συνδυάσουμε την Αθηναϊκή άμεση δημοκρατία και τον κοινοτισμό, με την ύπαρξη μεγαπόλεων και ενός παγκοσμιοποιημένου σύμπαντος. Δεν υπάρχουν πολλές επιλογές. Είτε εισάγεις τα πάντα, προϊόντα και ιδέες, ή προσπαθείς να κτίσεις το σύγχρονο, ενσωματώνοντας το οθνείο στην παράδοσή σου.

Παραπομπές

1. Frederick Jackson Turner, *The Frontier In American History*, 1893· Richard Slotkin, *Regeneration through Violence: The Mythology of the American Frontier, 1600-1860* (complex literary reinterpretation of the frontier myth from its origins in Europe to Daniel Boone), 1973).
2. Étienne Balazs, *La Bureaucratie Céleste, Recherches Sur L'économie Et La Société De La Chine Traditionnelle*. Gallimard Παρίσι 1968.
3. Ν. Σβορώνος, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*. Θεμέλιο, 1976.
4. Βλ. Αριστοτέλης Βαλαωρίτης, «Προλεγόμενα στην Κυρά Φροσύνη», στο Α. Βαλαωρίτης, *Ποιήματα και Πεζά*, τ. Β' Ίκαρος, Αθήνα 2006.
5. Βλ. σειρά εκτενών συνεντεύξεων που παρουσιάστηκαν από κοινού στην ιστοσελίδα Huffington Post, στις 25 Μαρτίου 2016 από τον δημοσιογράφο Δημοσθένη Γκαβέα. Παρεμβάσεις Χρ. Γιανναρά, Στέλιου Ράμφου, Ελένης Αρβελέρ, Γιώργου Καραμπελιά, Βλ. <http://projects.huffingtonpost.gr/elliniki-tayftotita/>

6. Eric Hobsbawm, *Εθνη και εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα*, Καρδαμίτσας 1993· Γιώργος Κοντογιώργης, *Εθνος και "εκσυγχρονιστική" νεότερικότητα*, ΕΕ, 2017· Γιώργος Καραμπελιάς, *Το 1204 και η διαμόρφωση του νεώτερου ελληνισμού*, ΕΕ 2014· Γιώργος Καραμπελιάς, *Το 1821, Η παλιγγενεσία*, ΕΕ 2015.

7. Διονύσιος Σολωμός, «Επιστολή προς Γεώργιο Τερτσέτη», 1 Ιουνίου 1833, από τα *Απαντα*, τ. 3 (Αλληλογραφία), επιμ. Λίνου Πολίτη, Ίκαρος 1991.

**Από το έκκλησιαστικό στο πολιτειακό δόγμα:
«πολιτική θεολογία» μέσα από το Προοίμιον του Έλληνικού Συντάγματος**

Κωνσταντίνα Κατσαρού, Θεολόγος ΑΠΘ
Υπ. Δρ. ΕΚΠΑ - Ευρωπαϊολόγος ΕΑΠ, Εκπαιδευτικός

Κωνσταντίνος Γεωργιάδης, Θεολόγος (Δρ.) – Νομικός
ΑΠΘ, Εκπαιδευτικός

Το «ἀρχέτυπον» ως λεκτικός ὄρος καὶ ἔννοια, ὅπως λαμβάνεται φερ' εἰπεῖν στή σκέψη ἑνὸς Kierkegaard καὶ ἑνὸς Jung, προϋπάρχει στὸ *Corpus Areopagiticum* ἐπαναχρησιμοποιούμενο σὲ συζητήσεις κατὰ τὸ Μεσαίωνα πάνω ἀκριβῶς σὲ ζητήματα συμβατῶν μεταξύ τους πολιτισμικῶν ἢ συλλογικῶν ταυτοτήτων. Τὸ παράδειγμα τῆς εἰκονομαχίας ὅπου σὲ ἓνα πολυπολιτισμικὸ Βυζάντιο τοῦ 8^{ου} αἰῶνα πάλευαν μεταξύ τους ἑτεροπολιτισμικὲς ἀρχές καὶ ὄχι ἀπλᾶ ἰδεολογικὰ ρεύματα, ὁ «Ἕλλην λόγος» ποὺ τελικὰ ἐπικρατεῖ ἔναντι ἑνὸς ἀρχέγονου ἀντιὑλικοῦ μυστικισμοῦ τῆς Μέσης Ανατολῆς, εἶναι χαρακτηριστικὸ. Ἐπικαιροποιεῖται πάντοτε, πόσω μᾶλλον σήμερα στή φερόμενη «σύγκρουση τῶν πολιτισμῶν». Ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα ἂν πάνω ἀπ' ὅλους τοὺς πολιτισμοὺς τῆς παγκόσμιας ἱστορίας ὑπάρχει ἓνα πανανθρώπινο «φυσικὸν δίκαιον», ἀντικειμενικὰ ὑπαρκτὸ ὅποτε καὶ πηγὴ καθενὸς «θεοῦ δικαίου», δὲν μπορεῖ νὰ δοθεῖ. Τὸ σίγουρο εἶναι πῶς σὲ ὅποιον θεό, μὲ τὴν εὐρεία ἔννοια τοῦ ἀπολύτου, πιστεύει κανεὶς ἀνάλογο πρότυπο ἀτομικοῦ καὶ δημόσιου βίου ἀναπτύσσει, σὲ ἓνα σχῆμα ποὺ ἰσχύει καὶ ἀντίστροφα. Στρέφεται κανεὶς σὲ θεοὺς σὰν αὐτοὺς τῆς ἀρχαιοελληνικῆς μυθολογίας, σύμβολα τῆς ἀψυχῆς φύσης, κάποτε δὲ χειρότερους καὶ ἀπὸ τὰ ἀγριότερα θηρία, σὲ θεῖα ἀρχὴ ὅπου κυριολεκτικὰ προσωποποιεῖται ἡ βία καὶ ἡ ὑποταγὴ, σὲ ἓνα ἀπρόσωπο «Υπέρτατο Ὄν ἢ στὸν «ἄκτιστον ἐν Τριάδι Θεό» τῆς Ἀγάπης καὶ τῆς Ἐλευθερίας; Ἀνάλογα, πάντως, θὰ διαμορφωθεῖ ἡ συλλογικὴ συνείδηση ἑνὸς λαοῦ ἢ ἔθνους, ἐκπεφρασμένη σὲ συγκεκριμένους ἀρχές πολιτείας καὶ πολιτεύματος, σὲ προϋποθέσεις συγκεκριμένου «κοινωνικοῦ συμβολαίου». Ἀκόμη καὶ ἡ συμβολικὴ καὶ ὄχι ὄντολογικὴ ἀξία τοῦ ὅποιου θεοῦ ἔχει ἴσης ἔντασης ἐπίδραση, ἐφόσον ἡ ἄρνηση τοῦ μεταφυσικοῦ ὑποβάθρου τῆς ὅποιας θρησκείας δὲν σημαίνει καὶ ἄρνηση τῆς ὅποιας ἠθικῆς τῆς ἔχει ἡ ἴδια ἐδραιώσει στὸ περιβάλλον πολιτισμοῦ ὅπου εἶναι «ἐπικρατοῦσα». Κατ' αὐτὸν τὸν ἄμεσο ἢ ἔμμεσο τρόπο, συνειδητὰ ἢ ὑποσύνειδα, εἴτε δηλαδὴ προσκυνᾷ κανεὶς θεὸ εἴτε ὄχι, οἱ θεολογικὲς ἔννοιες καὶ ἀρχές μεταφράζονται σὲ πολιτικὲς, μήτρα τῆς πολιτείας καὶ τῆς πολιτικῆς γίνεται ἡ θρησκεία. Ὑπ' αὐτοὺς τοὺς ὄρους καὶ σὲ μιὰ Νεοελληνικὴ Πολιτεία ποὺ ἀποτελεῖ τὸ φυσικὸ κληρονόμο τοῦ ἐνδοξότερου καὶ ἑνὸς ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων πολιτισμῶν στήν παγκόσμια ἱστορία τὰ «Σύμβολα τοῦ ἔθνους» ὑποδηλώνουν συγκεκριμένους ὅσο καὶ ταυτόσημες μεταξύ τους θεολογικὲς καὶ πολιτικὲς ἔννοιες. Ἀπὸ τὸν «Τριαδικὸ Θεό» τῆς «ἐλευθερίας τοῦ προσώπου» καὶ τῆς «ἀγάπης τῶν προσώπων» δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ μεταβαίνουμε σὲ μιὰ φιλελεύθερη ἂν ὄχι καὶ οὐδετερόθρησκη σύγχρονη δημοκρατία, πρότυπο τῶν πιὸ προοδευτικῶν δημοκρατιῶν, μὲ ἄξονα τὴν ἱερότητα τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, ποὺ καὶ ὡς ἰδέα ἀκόμη ἔχουν τὴν ἱστορικὴ τους πατρότητα στὸν ἀπόστολο Παῦλο. Ὅλα τὰ παραπάνω σηματοδοτοῦνται μέσα ἀπὸ τὸ Προοίμιον τοῦ Ἑλληνικοῦ Συντάγματος, ὅπως ἐρμηνεύεται ἤδη ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, εἴτε μόνον μὲ τὴ συμβολικὴ καὶ ἱστορικὴ του ἀξία εἴτε καὶ μὲ μιὰ περιορισμένη κανονιστικὴ του ἰσχὺ.

Φιλοσοφία & επανάσταση

Χρυσάνθη Κεχρολόγου
Δρ. Φιλοσοφίας ΑΠΘ

Κατά τον Μαρξ, η κοινωνική ελευθερία είναι κατά πρώτο λόγο η συνειδητή συλλογική διαμόρφωση όλων των κοινωνικών σχέσεων. Αυτή όμως αποτελεί και την θεμελιώδη προϋπόθεση της ατομικής αυτοανάπτυξης. Έτσι αναφαίνεται και μια άλλη έννοια ελευθερίας, η αυτονομία, η συλλογική θέσπιση των κοινωνικών νόμων και η δύναμη των ατόμων ως συλλογικότητες να ορίζουν τις κοινωνικές συνθήκες της ζωής τους. Όλα αυτά προϋποθέτουν τον ιστορικό διαρκή χαρακτήρα της επανάστασης.

Η επανάσταση, όμως, για την Arendt, αποτελεί ένα σύγχρονο πολιτικό ζήτημα με διακύβευμα την ελευθερία. Σκοπός της επανάστασης είναι η εγκαθίδρυση ενός πολιτικού χώρου, που θα εξασφαλίζει την ισότιμη και ελεύθερη συμμετοχή όλων των μελών της πολιτικής κοινότητας. Με την έννοια αυτή η επανάσταση δεν προκύπτει ως ιστορική αναγκαιότητα, αλλά ως επιθυμία θεμελίωσης της ελευθερίας.

Ο Μαρξ και ο Ένγκελς τον 19ο αιώνα μελέτησαν κριτικά τη φιλοσοφία από την αρχαιότητα μέχρι τις μέρες τους και στάθηκαν ιδιαίτερα στη γερμανική κλασική φιλοσοφία (Καντ - Χέγκελ - Φόουερμπαχ). Αφομοίωσαν δημιουργικά και αξιοποίησαν ό,τι θετικό στοιχείο υπήρχε στους υλιστές και τους ιδεαλιστές. Ένωσαν όμως οργανικά τον υλισμό με τη διαλεκτική και έτσι γεννήθηκε μια ριζικά διαφορετική μορφή φιλοσοφικής σκέψης και ερμηνείας του κόσμου.

Η Arendt υποστηρίζει σθεναρά ότι η βία είναι στείρα, ότι τίποτα δεν μπορεί να γεννηθεί από αυτήν. Κι όμως, μπορούμε να πούμε ότι οι αντίρροπες τάσεις που δημιουργούν οι εγγενείς αντιφάσεις του καπιταλισμού γεννιούνται μόνο μέσα από την άρνηση και τη σύγκρουση, σε μια διαλεκτική σχέση δράσης-αντίδρασης. Αυτή είναι όμως μια διαλεκτική προσέγγιση και η Arendt δεν πιστεύει στη διαλεκτική. Γι' αυτό, το δικό της πολιτικό πρόταγμα κοινωνικής αλλαγής έχει να κάνει με τη συμμετοχή στη δημιουργία, τη διεύρυνση και την εμβάθυνση του δημόσιου χώρου και με τον διάλογο, με τη συγκρότηση της δύναμης, της συναινετικής συμμετοχής στην κοινότητα που αυτοθεσμιζείται.

Βιβλιογραφία

Arendt, Hannah. 1963. *On Revolution*. New York: Viking Press.

Arendt, Hannah. 1951. *The Origins of Totalitarianism*. New York: Harcourt, Brace & Jovanovich.

Marx, Karl. 1990. *Capital*, τμ. Ι, μτφρ. Β. Fowkes. London: Penguin.

Μαρξ, Καρλ. - Ένγκελς, Φρίντριχ. 1999. *Το Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*, μτφρ. Γ. Κόττης. Αθήνα: Θεμέλιο.

Πολιτικές υποθήκες του Αριστοτέλη στον Μέγαν Αλέξανδρο (Πλουτ. Ηθικά 329 A-B)

Γεώργιος Χ. Κουμάκης
πρ. Επ. Καθηγητής Φιλοσοφίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Στη μελέτη αυτή καταβάλλεται η προσπάθεια να δειχθεί ότι το πολυσυζητημένο αυτό χωρίο του Πλουτάρχου, που περιέχεται στο έργο : «Περί Αλεξάνδρου τύχης ή αρετής» έχει παρερμηνευθεί, με αποτέλεσμα να δίδεται ψευδής εικόνα της φιλοσοφικής σκέψης του Αριστοτέλη σε σχέση με θέματα ηθικής και πολιτικής ή ορθότερα ηθικής διάστασης της πολιτικής. Η ισχύουσα και καθιερωμένη ερμηνεία είναι ότι ο Αριστοτέλης συνεβούλευε τον Μ. Αλέξανδρο να φέρεται στους μεν Έλληνες σαν ηγεμόνας στους δε αλλοδαπούς ως τύραννος, και ότι τους με πρώτους να επιμελείται σαν φίλους και οικείους τους δε δεύτερους να αντιμετωπίζει σαν ζώα και φυτά. Η επιχειρούμενη ερμηνεία είναι η εντελώς αντίθετη, δηλαδή η συμβουλή του Αριστοτέλη ήταν να μην φέρεται στους μεν Έλληνες ηγεμονικά στους δε βαρβάρους δεσποτικά, και να μην φροντίζει τους πρώτους σαν φίλους και οικείους, ούτε να αντιμετωπίζει τους δεύτερους σαν ζώα και φυτά με λίγα λόγια, να μην κάνει διακρίσεις.

Η μετάφραση αυτή στηρίζεται τόσο στην προσωπικότητα, δηλαδή στο φιλοσοφικό υπόβαθρο και στις πεποιθήσεις του Σταγίριτη, που μαρτυρούν διεθνισμό και όχι εθνικισμό, όσο και στην ορθή χρήση της γλώσσας. Μια βαθύτερη δηλαδή γλωσσική ανάλυση του κειμένου οδηγεί στη νέα ερμηνεία και απορρίπτει την παλαιά..

Προσωπική αρετή & πολιτική στη στωική φιλοσοφία

Χριστίνα Ι. Κούρφαλη
Δρ. Φιλοσοφίας ΑΠΘ

Διαπιστώνουμε στην εποχή μας μια στροφή του ανθρώπου στον «εαυτό» και την αυτοβελτίωση, αλλά ταυτοχρόνως και μια αποστροφή προς τον πολιτικό βίο που εκφράζεται με την αποξένωσή του από την πολιτική του ταυτότητα. Ωστόσο, κατά τους Στωικούς, ο αγώνας του ανθρώπου για την κατάκτηση της προσωπικής αρετής, η οποία αποτελεί προϋπόθεση της ευδαιμονικής του κατάστασης, δεν αποκλείει την ενασχόληση με τα πολιτικά ζητήματα. Αντιθέτως, την έχει ανάγκη και την προϋποθέτει. Γιατί, όχι μόνο το ενδιαφέρον για τα ζητήματα της «πόλης», αλλά και η ενεργός συμμετοχή στην πολιτική αποτελούν προηγμένο αγαθό και ενισχύουν την προσωπική αρετή. Άλλωστε, ευδαιμονία και αρετή είναι έννοιες συνυφασμένες στη στωική φιλοσοφία, με την έννοια ότι μόνο ο ενάρετος μπορεί να είναι ευδαίμων.

Αν ισχύει, όμως, ότι «ἐν μόνοις τοῖς σοφοῖς ὁμόνοια γίνεται περὶ τῶν κατὰ τὸν βίον» (S.V.F. III. 161. 8) και με δεδομένο ότι η *Πολιτεία* του Ζήνωνα περιγράφει μια κοινωνία σοφών, μήπως αποδεικνύεται μάταιη η ενεργός συμμετοχή στην πολιτική για τους κοινούς ανθρώπους; Η άποψη αυτή θα ερχόταν σε αντίφαση με την αντίληψη της πολιτικής ενασχόλησης ως προηγμένου αγαθού, όπως ειπώθηκε παραπάνω. Το ιδανικό πολιτικό καθεστώς που περιγράφεται στην *Πολιτεία* αποτελεί ένα αίνιγμα για τους μελετητές της στωικής φιλοσοφίας: πρόκειται για μια πολιτική πρόταση προς εφαρμογή ή για ένα σχόλιο πάνω σε άλλες πολιτικές απόψεις και δη στην *Πολιτεία* του Πλάτωνα;

Εντέλει, μέσα από την πολιτική τους φιλοσοφία οι Στωικοί συνέβαλαν στον εξορθολογισμό του δικαίου και των πολιτικών θεσμών, αμφισβήτησαν τις κοινωνικές ανισότητες συμβάλλοντας στην κοινωνική αναγνώριση των γυναικών και την κατάργηση της δουλείας, διέδωσαν το πνεύμα του οικουμενισμού, ενθάρρυναν τη συμμετοχή στα κοινά εισάγοντας την έννοια της ενάρετης δράσης και του καθήκοντος, και διατρέψαν την αξία της ενασχόλησης με την πολιτική, δίνοντας θαυμαστά παραδείγματα πολιτικής ευθύνης.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- von Arnim, Hans F. A., 2004, *Stoicorum Veterum Fragmenta* (τόμ. 1ος, *Zeno et Zenonis discipuli*, 1905¹, τόμ. 2ος, *Chrysippi Fragmenta Logica et Physica*, 1903¹, τόμ. 3ος, *Chrysippi Fragmenta Moralia, Fragmenta Successorum Chrysippi*, 1903¹, τόμ. 4ος, *Quo Iudices Continentur*, εκδ. M. Adler, 1924¹), K. G. Saur, München / Leipzig.
- Long, Antony Arthur & David N. Sedley. 2001. *Les philosophes hellénistiques*, τόμ. 2ος, *Les Stoiciens*, γαλλ. μτφ. J. Brunschwig et P. Pellegrin, GF Flammarion, Paris.
- DeBrabander, Firmin. 2007. *Spinoza and the Stoics: Power, Politics and the Passions*. London: Continuum.
- Ζιάκας, Θανάσης., 2015. Η στωική θεώρηση της δουλείας από τον Φίλωνα τον Αλεξανδρέα. *Φιλολοφείν* 11.89-98.
- Ηλιάσκος, Παναγιώτης. 2019. Η πολιτική φιλοσοφία των Στωικών: Νόμος και Ηθική. *Φιλολοφείν* 19.81-94.
- Mitsis, Phillip. 1999. The Stoic Origin of Natural Rights. Στο *Topics in Stoic Philosophy*, επιμ. Katerina Ierodiakonou, 153-177. Oxford: Clarendon.
- Κούρφαλη, Χριστίνα. 2015. *Η στωική τέχνη του βίου*. Θεσσαλονίκη: Θύραθεν.
- Mitsis, Phillip. 1997. Οι Στωικοί και τα Δικαιώματα. *Δενκαλίον* 15(1).173-192.
- Mossé, Claude, 1990, *Ιστορία των Πολιτικών Θεωριών στην Αρχαία Ελλάδα*, μτφ. Φοίβος Αρβανίτης, Δαίδαλος- I. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα.
- Nussbaum, Martha. 2015. *Η θεραπεία της επιθυμίας*. Θεσσαλονίκη: Θύραθεν.
- Schofield, Malcolm. 1999. *Saving the city: Philosopher-Kings and other classical paradigms*. London: Routledge.
- Schofield, Malcolm. 2000. Epicurean and Stoic Political Thought. Στο *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*, επιμ., Christopher Rowe & Malcolm Schofield, 435-56. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schofield, Malcolm. 2008. Zeno's Republic. Στο *The Cambridge history of Hellenistic philosophy*, επιμ. Keimpe Algra, Jonathan Barnes, Jaap Mansfeld, Malcolm Schofield, Cambridge: Cambridge University Press.

Το Δίκαιο & η Ηθική υπο το πρίσμα του πολέμου

Λαπίδης Κωνσταντίνος

Νομικός, Υπ. Δρ. Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Ο πόλεμος κάθε μορφής σαν πρακτική αλλά και σαν εργαλείο αποτελεί ένα καίριο σημείο αναφοράς για τις έννοιες του Δικαίου και της Ηθικής, όπως αυτές αποκρυσταλλώνονται ανα περίπτωση. Υπο την έννοια ότι ο πόλεμος σαν πρακτική δεν αποτελεί μια παρόρμηση αλλά μια ενσυνείδητη επιλογή η οποία λαμβάνεται, μεταξύ άλλων, και με κριτήρια τα οποία άπτονται του δικαίου πολιτισμού και της ηθικής που φέρει ο δρών. Επίσης για να κατανοήσουμε τις έννοιες του Δικαίου και της Ηθικής σε διακρατικό επίπεδο πρέπει να αναγνωρίσουμε πρώτα το γενικότερο πλαίσιο μέσα στο οποίο εδράζονται οι διακρατικές σχέσεις και να ταυτοποιήσουμε την σχέση και την σημασία των εννοιών αυτών με το γενικότερο πλαίσιο των διακρατικών σχέσεων. Σε αυτό το σημείο ο πόλεμος κάθε μορφής και ο τρόπος καθώς και τα μέσα με τα οποία διεξάγεται και οι ουσιαστικοί λόγοι για τους οποίους διεξάγεται μας βοηθάει να κατανοήσουμε το Δίκαιο και την Ηθική πέρα από την απλή τυπική τους διακύρωση. Πράξεις και επιτεύγματα όπως το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο ή η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) κ.α, είναι αποτέλεσμα των πολέμων και της προσπάθειας πρόληψής τους, είναι κείμενα δικαίου με θεσμική κατοχύρωση, τα οποία από μόνα τους αποτελούν εκτός από νομικές αλλά και ηθικές ρήτρες διεθνούς εμβέλειας γεγονός το οποίο αποτελεί πυξίδα για το Δίκαιο και την Ηθική σε ένα άναρχο και κατα βάση ρεαλιστικό διεθνές πεδίο. Βασικά ερωτήματα που ανακύπτουν από την παραπάνω ανάλυση είναι το κατά πόσο μπορεί να αποτελέσει αντίβαρο ή να χαρακτηρίσει, το Δίκαιο και η Ηθική, την συμπεριφορά και τις σχέσεις των κρατών σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής και επίσης άλλο βασικό ερώτημα είναι το κατά πόσο ο πόλεμος ως σημείο αναφοράς του Δικαίου και της Ηθικής θα μπορούσε να χαρακτηριστεί δίκαιος ή ηθικός και κάτω από ποιές συνθήκες. Η απόπειρα απάντησης στα παραπάνω ερωτήματα μας φέρνει αντιμέτωπους με την έννοια της λεγόμενης νομιμοποίησης, η οποία αποτελεί το εναρκτήριο λάκτισμα όλων των ενεργειών σε διεθνές επίπεδο. Η νομιμοποίηση μπορεί να είναι θεσμική-νομική ή ηθική, στην περίπτωση του πολέμου για να γίνει αποδεκτός τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο πρέπει να συντελούν τόσο η ηθική όσο και η θεσμική νομιμοποίηση, από μόνο του αυτό το γεγονός μας δηλώνει την ιδιαίτερη θέση που κατέχει πλέον το Δίκαιο και η ηθική σε διακρατικό και διεθνές επίπεδο. Σκοπός μας είναι να αποδείξουμε ότι το Δίκαιο και η Ηθική αποτελούν βασικές πτυχές του διεθνούς συστήματος το οποίο όσο άναρχο και ρεαλιστικό και αν είναι φαίνεται ότι ακόμα και στην πιο βίαιη εκδοχή του, αυτή του πολέμου, οφείλει πλέον να συνδιαλλαγεί με έννοιες όπως η Ηθική και το Δίκαιο.

Βιβλιογραφία

Chomsky, Noam. 2006. A just war? *Hardly* 20-10-2006.

Ήφαιστος, Παναγιώτης. 2009. *Ιστορία, Θεωρία και Πολιτική Φιλοσοφία των Διεθνών Σχέσεων*. Αθήνα: Ποιότητα.

Ήφαιστος, Παναγιώτης. 2009. *Πόλεμος και τα αιτιά του, τα πολλά πρόσωπα του ηγεμονισμού*. Αθήνα: Ποιότητα.

Κονδύλης, Παναγιώτης. 2004. *Θεωρία του Πολέμου*. Θεμέλιο: Αθήνα.

McMahan, Jeff. 2004. *The Ethics of Killing in War*. The University of Chicago.

McMahan, Jeff. 2010. The Laws of War, In Samantha Besson & John Tasioulas (eds.), *The Philosophy of International Law*. Oxford: Oxford University Press.

Ιδιότητα του πολίτη & δημοκρατία: η έναρξη της πολιτικής νεωτερικότητας;

Αναστασία Μαρινοπούλου

Διδάσκουσα στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Σκοπός της παρουσίασης είναι να μελετήσει συγκριτικά το έργο των Ζήνωνα του Κιτιέα, Ιμάνουελ Καντ και Γιούργκεν Χάμπερμας ως προς τις έννοιες της ιδιότητας του πολίτη και της δημοκρατίας. Το έργο και των τριών φιλοσόφων εστιάζει μεταξύ άλλων στη μελέτη των προαναφερθεισών εννοιών χωρίς ωστόσο να συμπίπτουν οι θεωρήσεις και η κριτική την οποία άρθρωσαν ως προς το τι συγκροτεί την ιδιότητα του πολίτη και το δημοκρατικό πολίτευμα σε υπερεθνικό επίπεδο. Η έρευνα βασίστηκε ως επί το πλείστον στα ευρήματα στο Αρχείο Γρηγόρη

Βλαστού (Πανεπιστήμιο του Τέξας στο Όστιν, ΗΠΑ) ως προς το έργο του Ζήνωνα, στα πολιτικά κείμενα του Ι. Καντ, στο έργο του Γιούργκεν Χάμπερμας και σε προσωπικές συνεντεύξεις του Γ. Χάμπερμας στην υπογράφουσα.

Το πρώτο μέρος της εισήγησης είναι μια συστηματική κριτική των κύριων επιχειρημάτων του Ζήνωνα και του Καντ τα οποία εμφανίζονται να συγκλίνουν ως προς τη μελέτη των ακόλουθων ερωτημάτων: σε τί συνίσταται η ιδιότητα του πολίτη; πώς αντιλαμβάνονται οι κοινωνίες ζητήματα τα οποία δεν καθίσταται δυνατόν να αντιμετωπιστούν από τα εθνικά κράτη; Τέλος, υπάρχει μια υπερεθνική ή υπερκρατική συνθήκη η οποία διασφαλίζει την ειρήνη και την πρόοδο στα δημοκρατικά καθεστώτα;

Το δεύτερο μέρος της εισήγησης μελετά συγκριτικά την έννοια του κοσμοπολιτισμού στους Καντ—ο οποίος γνωρίζει τη στωική φιλοσοφία—και Χάμπερμας και ανιχνεύει τις συνέχειες και τις ασυνέχειες στα έργα τους ως προς την υπεράσπιση της υπερεθνικής ιδιότητας του πολίτη και των δημοκρατικών σκοπών. Το τελευταίο μέρος της παρουσίασης εστιάζει στο κατά πόσον τα προηγούμενα επιχειρήματα των τριών μελετητών συγκροτούν μια ουσιαστική κριτική της πολιτικής νεωτερικότητας.

Και οι τρεις φιλόσοφοι, παρά τα διαφορετικά επιχειρήματα, συγκροτούν μια κοινή αντίληψη: πως η υπερεθνική πολιτική δεν συνιστά ούτε πανάκεια των πολιτικών αδιεξόδων ούτε μια εύελκτη και εύκολη λύση. Ωστόσο, ενδέχεται να αποτελέσει το πλαίσιο ενδυνάμωσης της ιδιότητας του πολίτη και μιας υπερεθνικής δημοκρατικής συνθήκης. Κατά τον εικοστό πρώτο αιώνα, η πολιτική με κοσμοπολιτικό πρόταγμα, ως φορέας υπερεθνικών διεκδικήσεων, μπορεί να ισχυροποιήσει την άσκηση κριτικής προς τη δημοκρατία και μπορεί να παρέχει μια ολοκληρωμένη πρόταση ως προς τα προβλήματα τα οποία χαρακτηρίζουν το εθνικό κράτος. Ο κοσμοπολιτισμός δεν είναι ούτε μια ουτοπική εναλλακτική στο εθνικό κράτος, ούτε λειτουργεί ως πολιτικός καταλύτης ο οποίος θα έχει ως νομοτελειώδες αποτέλεσμα τον διαφωτισμό και τη νεωτερικότητα. Θέτει όμως ως σκοπό του την πολιτικοποίηση της νεωτερικότητας και ασκεί κριτική στις προοπτικές της δημοκρατίας στον νεωτερικό κόσμο. Η παρούσα εισήγηση εξετάζει πως μπορεί να καθοριστεί η εν λόγω κριτική.

Βιβλιογραφία

- Adorno, T. W., & Horkheimer, M. 1973. *Dialectic of Enlightenment*. London: Allen Lane.
- Annas, J. 2002. My Station and Its Duties: Ideals and the Social Embeddedness of Virtue. *Proceedings of the Aristotelian Society, New Series*, 102.109-123.
- Archibugi, D., & Held, D., (επιμ.). 1995. *Cosmopolitan Democracy, An Agenda for a New World Order*. Cambridge: Polity Press.
- Arendt, H. 1992. *Lectures on Kant's Political Philosophy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Arendt, H. 2004. *The Origins of Totalitarianism*. New York: Schocken Books.
- Baldry, H. C. 1959. Zeno's Ideal State. *The Journal of Hellenic Studies* 79.3-15.
- Bellamy, R. 2008. *Citizenship, A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Benhabib, S. 2006. *Another Cosmopolitanism*. Oxford: Oxford University Press.
- Dryzek, J. S. 1999. Transnational Democracy. *The Journal of Political Philosophy* 7(1).30-51.
- Elam, M., και Bertilsson M. 2003. Consuming, Engaging and Confronting Science, The Emerging Dimensions of Scientific Citizenship. *European Journal of Social Theory* 6(2).233-251.
- Ferrara, A. 2007. Political Cosmopolitanism and Judgment. *European Journal of Social Theory* 10(1).53-66.
- Habermas, J. 2011. *Zur Verfassung Europas*. Βερολίνο: Suhrkamp.
- Habermas, J. 2018. Are We Still Good Europeans?. *Social Europe*, δημοσίευση και πρόσβαση: 13η Ιουλίου 2018.
- Harris, H. 1927. The Greek Origins of the Idea of Cosmopolitanism. *International Journal of Ethics* 38(1).1-10.
- Kant, I. 2008. *Zum Ewigen Frieden*. Στουτγκάρδη: Reclam.
- Kant, I. 2006. *Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace and History*, επ. Pauline Kleingeld. Νιού Χέιβεν: Yale University Press.

Οι δυσκολίες υλοποίησης του πανανθρώπινου αιτήματος για δικαιοσύνη & προτεινόμενες πρακτικές λύσεις

Συμεών Μαυρίδης

Νομικός, προσκεκλημένος διδάσκων Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας ΔΠΘ

Ο 21^{ος} αιώνας ανέτειλε με τις κατάλληλες προϋποθέσεις. Ο ψυχρός πόλεμος είχε τελειώσει και η τεχνολογική ανάπτυξη των επικοινωνιών και του διαδικτύου είχαν απογειώσει τις δυνατότητες για καλύτερευση του βιοτικού επιπέδου σε παγκόσμιο επίπεδο. Εντούτοις, μια πληθώρα προβλημάτων προστέθηκαν στα προηγούμενα. Νέοι πόλεμοι, εμφύλιες συγκρούσεις, παγκόσμια τρομοκρατία, γενικευμένη ανασφάλεια και διεύρυνση της παγκόσμιας

ανισότητας στην κατανομή του πλούτου. Κοινή συνισταμένη η αδικία η οποία παρέμεινε ζητούμενο. Η παρούσα εισήγηση προσπαθεί να διαφωτίσει την πηγή των δυσκολιών επίτευξης ενός επιπέδου δικαιοσύνης και να αναζητήσει πρακτικές προτάσεις και λύσεις στην κατεύθυνση της πολιτικής ηθικής και της δικαιοσύνης στις διεθνείς σχέσεις.

Η ηθική αποτελεί το σύνολο των αντιλήψεων που κυριαρχούν σε έναν τόπο μια χρονική περίοδο, οι οποίοι καθορίζουν το σωστό και το λάθος στην ανθρώπινη συμπεριφορά. Συγχρόνως, η δικαιοσύνη απαρτίζεται από το σύνολο των υποχρεωτικών κανόνων που ισχύουν σε έναν τόπο μια δεδομένη χρονική στιγμή, οι οποίοι ορίζουν τη νομιμότητα των ανθρώπινων ενεργειών. Ανάμεσα στην ηθική και στο δίκαιο τοποθετείται η δεοντολογία που εστιάζει στο πώς πρέπει να ενεργεί ένα άτομο σε έναν τόπο μια δεδομένη στιγμή. Δυστυχώς, οι έννοιες της ηθικής και της δικαιοσύνης διαθέτουν δύο κοινά χαρακτηριστικά που εξ αρχής καθιστούν το εγχείρημα δύσκολο. Αμφότερες διαφέρουν από τόπο σε τόπο καθώς επίσης μεταβάλλουν το περιεχόμενό τους στο διάβα του χρόνου. Δεν διαθέτουν σταθερό εννοιολογικό περιεχόμενο. Από την άλλη, η ηθική διαφέρει από την έννοια της δικαιοσύνης σε ένα βασικό στοιχείο. Η παραβίαση της ηθικής δεν επιφέρει καμία έννομη συνέπεια.

Ως εκ τούτου, η πολιτική ηθική στις διεθνείς σχέσεις δεν αποτελεί θέσφατο ή ένα ιερό τοτέμ. Απεναντίας, το βάρος μάλλον θα πρέπει να δοθεί στο δίκαιο τόσο ως προς το περιεχόμενό του όσο και στη παγκόσμια γεωγραφικά ομογενοποίησή του. Ο σύγχρονος κόσμος αποτελείται από περίπου διακόσια κράτη. Η κοινή βούληση των κρατών μπορεί να διαμορφώσει έναν κοινό τόπο δικαιοσύνης μέσω κυρίως των διεθνών συνθηκών. Γιατί όμως δεν συμβαίνει αυτό; Ιστορικά, οι στάχτες του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου δημιούργησαν μια διάρρηξη στην έννοια της ηθικής. Οι άνθρωποι άρχισαν ταχέως να αμφισβητούν και να αρνούνται όλες τις μέχρι τότε παραδεγμένες αλήθειες και αντιλήψεις στα πλαίσια ενός άκρατου δικαιωτισμού. Παράλληλα, ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, προϊόν διεθνούς συνθήκης, κάλυψε ασυναίσθητα το ανακύψαν κενό μέσω μιας παγκοσμιοποιημένης κοινωνίας με ένα ελάχιστο κοινό νομικό υπόβαθρο. Γιατί επομένως, η έννοια της δικαιοσύνης παρέμεινε ζητούμενη στη σύγχρονη εποχή; Η μελέτη των παθογενειών της δικαιοσύνης μάλλον πρέπει να επικεντρωθεί στις αδυναμίες της διεθνούς εννόμου τάξεως. Η μη επικύρωση συνθηκών, οι δυνατότητες αποδέσμευσης και μη δέσμευσης στις διεθνείς σχέσεις όπως οι επιφυλάξεις των συνθηκών, η προαιρετική δικαιοδοσία των διεθνών δικαστηρίων, η διασπορά και η έλλειψη ομογενοποίησης των διεθνών δικαστηρίων, η έλλειψη παγκόσμιου κατασταλτικού μηχανισμού όπως διεθνούς αστυνομίας, ζητήματα έκδοσης, η λειτουργία του ΟΗΕ, η μέθοδος ψηφοφοριών όπως το δικαίωμα της αναβλητικής αρνησικυρίας και γενικότερα ο τρόπος λήψης και μη λήψης αποφάσεων αποτελούν ζητήματα τα οποία χρήζουν διερεύνησης.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Ιωάννου Κ., Οικονομίδης Κ., Ροζάκης Χ., Φατούρος Α. (1988) Δημόσιο διεθνές δίκαιο, Αθήνα - Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκουλα.
Παπαδοπούλου Θ. (2015) Ειδικά θέματα Βιοηθικής, Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.
Fry S. and Johnstone M.-J. (2005) Ζητήματα Ηθικής στη Νοσηλευτική Πρακτική, Αθήνα: Πασχαλίδης.
Jackson R. and Sorensen G. (2006) Θεωρία και μεθοδολογία των διεθνών σχέσεων, Αθήνα: Gutenberg.
LeRoy Bennett A. and Oliver J. (2006) Διεθνείς οργανισμοί, Αθήνα: Gutenberg.

Η ηθική στον πολιτικό ρεαλισμό: Η. Morgenthau & R. Niebuhr

Κυριάκος Μικέλης

Επ. Καθηγητής, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας

Η ανακοίνωση επιλαμβάνεται του τρόπου πραγμάτευσης της ηθικής εντός της ρεαλιστικής θεώρησης των Διεθνών Σχέσεων, με ειδική αναφορά σε συγκεκριμένους θεμελιωτές της. Εκ μέρους είτε σύγχρονων υπερμάχων της εν λόγω εγνωσμένης θεώρησης της διεθνολογίας είτε τασσόμενων κριτικά έναντί της, είθισται να θεωρείται γενικά ή να υποστηρίζεται αφοριστικά και συνοπτικά ότι 'ρεαλισμός' και 'ηθική' συνιστούν έννοιες ασύμπτωτες ή αντιθετικές. Ως συνέπεια αυτού, η κανονιστική διάσταση συχνά τίθεται εκτός ρεαλιστικής ανάλυσης ή ως ξένη προς αυτή, το οποίο με τη σειρά του κρίνεται ποικιλότροπα. Εν προκειμένω, εξετάζεται η παρουσία και τα χαρακτηριστικά της ηθικής στην πολιτική και δη στη διεθνή πολιτική, όπως αναδεικνύεται στο έργο δύο επιφανών θεμελιωτών του ρεαλισμού και δη της λεγόμενης κλασικής εκδοχής του: του Hans Morgenthau και του Reinhold Niebuhr. Επίτηδες, επιλέγονται ένας θεμελιωτής που στις ημέρες μας μνημονεύεται χαρακτηριστικά και έντονα ως τέτοιος (ο πρώτος) αλλά και ένας λιγότερο μνημονευόμενος και αρκετά λησμονημένος, ειδικά στο ελληνόγλωσσο έργο (ο δεύτερος που,

παρότι θεολόγος, προσέφερε σημαντικά στην κατανόηση των διακυβευμάτων της παγκόσμιας πολιτικής). Ενδεικτική είναι η συμπερίληψη κεφαλαίου από τον Morgenthau για την 'ηθική τυφλότητα του επιστημονικού ανθρώπου' στο πόνημα 'Επιστημονικός άνθρωπος εναντίον της πολιτικής της ισχύος' αλλά και -μεταξύ άλλων- η πραγμάτευση της διεθνούς ηθικής (όπως άλλωστε και της ισορροπίας δυνάμεων αλλά όχι μόνο εκείνης) στο κορυφαίο πόνημα 'Πολιτική ανάμεσα στα έθνη' με όρους περιορισμού της ισχύος σε διεθνές επίπεδο. Ο δε Niebuhr προσέφερε ρητά μελέτη στη σχέση πολιτικής και ηθικής αλλά και προτάγματα στη βάση των οποίων ασκείτο κριτική στην ειρηνιστική ιδεολογία. Μέσα από την σχετική παρουσίαση και σύγκριση των υπό εξέταση αναλυτών, αντλούνται διδάγματα για τη θεωρία Διεθνών Σχέσεων.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

- Day, Caleb. 2020. How Martin Luther King, Jr's Pacifist Liberation Theology Makes Reinhold Niebuhr's Political Realism Possible, *Global Society*, 34(1).36-51.
- Donnelly, Jack. 2008. The Ethics of Realism. In Reus-Smit, C., & Snidal, D. (eds) *The Oxford Handbook of International Relations*. Oxford: Oxford University Press, 150-162.
- Jütersonke, Oliver. 2006. Morgenthau and the Return to Ethics in a Realist Theory of Power Politics. *Cooperation and Conflict*, 41(4).463-469.
- McKeagh, Colm. 1997. *The Political Realism of Reinhold Niebuhr A Pragmatic Approach to Just War*. MacMillan Press.
- Molloy, Seán. 2008. Hans J. Morgenthau Versus E. H. Carr: Conflicting Conceptions of Ethics in Realism. In Bell, D. (ed.) *Political Thought and International Relations. Variations on a Realist Theme*. Oxford: Oxford University Press, 83-104.
- Morgenthau, Hans. 1948. *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf (1έκδοση, σε συνδυασμό με επόμενες)
- Morgenthau, Hans. 1946. *Scientific Man vs Power Politics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Niebuhr, Reinhold. 2011. *The Children of Light and the Children of Darkness: A Vindication of Democracy and a Critique of Its Traditional Defense*. Chicago: University of Chicago.
- Niebuhr, Reinhold. 1932. *Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics and Politics*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Paipais, Vassilios. 2013. Necessary Fiction: Realism's Tragic Theology. *International Politics* 50(6).846-862.
- Γκόφας, Ανδρέας. 2016. Σύγχρονη Θεωρία Διεθνών Σχέσεων και η Παρακαταθήκη του H. Morgenthau. Στο Μεταξάς, Α.-Ι.Δ. (επιμ.) *Πολιτική Επιστήμη. Διακλαδική και Συγχρονική Διερεύνηση της Πολιτικής Πράξης*. VII. Διεθνείς Σχέσεις, Συσχετισμοί και Διεξαγήσεις. Αθήνα: Σιδέρης, 161-174.

Το στοίχημα της παραγωγικής ανασυγκρότησης στην Ελλάδα στο πλαίσιο των διεθνών εξελίξεων

Νικόλαος Ντάσιος

Δρ. Κοινωνιολογίας Παντείου Πανεπιστημίου

Αντώνιος Κώστας

Δρ. Κοινωνιολογίας Παντείου Πανεπιστημίου

Η καθίζηση του τουρισμού και των συναφών εξωστρεφών κλάδων της οικονομίας λόγω της πανδημίας του κορονοϊού, σε συνθήκες παγκόσμιας ύφεσης, σε συνδυασμό με τον Τουρκικό αναθεωρητισμό, καθιστούν τη δημιουργία ενός νέου παραγωγικού μοντέλου, προσαρμοσμένο στις σύγχρονες συνθήκες, όρο συλλογικής επιβίωσης για τον 21ο αιώνα. Η αναγέννηση της αμυντικής βιομηχανίας και η αναζωογόνηση των ναυπηγοεπισκευαστικών ζωνών, η προώθηση της αυτάρκειας στο διατροφικό και ενεργειακό τομέα, η ριζική μεταστροφή του μαζικού τουριστικού μοντέλου στη βάση της αξιοποίησης και προβολής των πολιτιστικών, ιστορικών, φυσικών και εκπαιδευτικών "κοιτασμάτων" της χώρας, αποτελούν μερικές ενδεικτικές εθνικές επιλογές για την αμέσως επόμενη περίοδο. Υποκείμενο αυτού του μετασχηματισμού θα πρέπει να αποτελέσει η μικρή και η μεσαία επιχείρηση, που αποτελούν τον κορμό του οικονομικού και παραγωγικού μας σχηματισμού. Ο συνεταιριστικός/συνεργατικός τομέας, μπορεί και πρέπει να παίξει κομβικό ρόλο στην προώθηση τοπικών και περιφερειακών συμπράξεων αντλώντας παραδείγματα από την μεγάλη ιστορική παράδοση της χώρας μας στις φάσεις των μεγάλων κρίσεων. Οι διαθέσιμοι πόροι από το Ταμείο Ανάκαμψης αλλά και τα αντίστοιχα Ευρωπαϊκά προγράμματα και χρηματοδοτικά και "εργαλεία" της περιόδου 2021-2027, θα πρέπει να κατευθυνθούν σε παραγωγικούς τομείς με υψηλή προστιθέμενη αξία, στη βάση ενός αναπτυξιακού «στρατηγικού σχεδίου» που θα τύχει της ευρείας συναίνεσης του πολιτικού κόσμου, της διανοήσης, των κοινωνικών εταίρων και της κοινωνίας των πολιτών, στον αντίποδα της έως τώρα χρήσης τους για τη διαιώνιση του εγχώριου "παρασιτισμού". Ενός «στρατηγικού σχεδίου» που θα συμβάλλει αποφασιστικά στην αντιμετώπιση του οξυμένου προβλήματος της ανεργίας, της φτώχειας, του κοινωνικού αποκλεισμού και των κοινωνικών ανισοτήτων γενικότερα, που διογκώθηκαν κατά την περίοδο της δεκαετούς οικονομικής κρίσης και συνεχίζουν να αυξάνονται στην τρέχουσα φάση της πανδημίας του νέου κορονοϊού.

Λεπτές ισορροπίες ανάμεσα στο δίκαιο του ισχυρού & στην ηθική και τη δικαιοσύνη ως αρχές της εξωτερικής πολιτικής της Ρώμης βάσει των πολιτικών διαλόγων του Κικέρωνα *De re publica & De legibus*

Ιωάννης Ντεληγιάννης
Επ. Καθηγητής Λατινικής Φιλολογίας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Ένα απόσπασμα από το Τρίτο Βιβλίο του πρώτου πολιτικού διαλόγου του Κικέρωνα, *De re publica* (3.35: «Ο δικός μας λαός όμως, υπερασπιζόμενος τους συμμάχους του, έχει γίνει τώρα κυρίαρχος όλου του κόσμου»), φαίνεται να αποκρυσταλλώνει την πολιτική θέση του ίδιου και ενδεχομένως των συγχρόνων του για τη σχέση αλληλεξάρτησης της Ρώμης με τους συμμάχους της και τον ουσιώδη ρόλο των δεύτερων στην επίτευξη της κυριαρχίας της πρώτης. Στο ίδιο Βιβλίο ο Κικέρων πραγματεύεται εν συντομία (όπως προκύπτει από τα διασωθέντα αποσπάσματα) τη δικαιοσύνη και την ηθική ως αρχές που οφείλουν να χαρακτηρίζουν και να διέπουν τις σχέσεις της Ρώμης με τους συμμάχους της, αρχές επάνω στις οποίες βασίζει τον νόμο που διατυπώνει στο Τρίτο Βιβλίο του δεύτερου πολιτικού διαλόγου του, *De legibus*, με αναφορά στη διεξαγωγή θεμιτών πολέμων από τους Ρωμαίους και δίκαιης αντιμετώπισης των αντιπάλων τους. Οι απόψεις που εκφράζει ο Κικέρων στους δύο πολιτικούς διαλόγους του για την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της Ρώμης της περιόδου της Ύστερης Δημοκρατίας χαρακτηρίζονται από την ενδεχομένως ουτοπική, αλλά σε κάθε περίπτωση αιτιολογημένη πεποίθησή του ότι μόνο η άσκησης μιας δίκαιης και ηθικής εξωτερικής πολιτικής—βασισμένης εντούτοις στο εκ φύσεως δίκαιο του ισχυρού—μπορεί να εξασφαλίσει την μακροβιότητα της κυριαρχίας της Ρώμης.

**Ηθική της πολυγλωσσίας : η χρήση και προστασία των ασθενών γλωσσών
έναντι της κυρίαρχης ιδεολογίας της *lingua franca***

Μαρία Ρούσση
ΕΕΠ - Τμήμα Χημείας, Διεθνές Πανεπιστήμιο Ελλάδος

Στην παρούσα πρόταση εξετάζουμε τα χαρακτηριστικά εκείνα που διαμόρφωσαν την έννοια της πολυγλωσσίας και διέπουν τη σύγχρονη πολύγλωσση πραγματικότητα όπως αυτή χαρακτηρίζεται περισσότερο από ποτέ από την απεριόριστη πρόσβαση και ελεύθερη χρήση των γλωσσών και των πληροφοριών που αυτές επικοινωνούν. Πραγματικότητα η οποία προς χάρην οικονομίας τείνει στη χρήση εντυπωσιακά περιορισμένου αριθμού γλωσσών, θα λέγαμε αντιστρόφως ανάλογο προς τον αριθμό των φυσικών γλωσσών και των ενεργών ομιλητών.

Ξεκινούμε με την παρουσίαση αυτών των χαρακτηριστικών με την παραδοχή ότι η γλώσσα αποτελεί το όχημα διάδοσης πολιτισμών, τον τρόπο έκφρασης των ομιλητών κάθε γλώσσας, την «κάψουλα» διατήρησης της πολιτιστικής κληρονομιάς που την εμποτίζει, προκύπτουν και τα χαρακτηριστικά της ηθικής που τη διέπουν. Χαρακτηριστικά που συνδέονται με την ισότητα στην έκφραση και εν τέλει με την ίδια την ύπαρξη των ομιλητών και όσων αυτοί επικοινωνούν μέσω της εκάστοτε γλώσσας.

Στον αντίποδα βρίσκεται η εκ της πραγματικότητας επιβεβλημένη χρήση της/των *lingualae francae*, με την δύναμη που της προσδίδει η οικονομία πόρων και χρόνου, με την καθολικότητα που κερδίζει έτι περισσότερους χρήστες, με την επιρροή που ασκεί στον περιορισμό των διακινούμενων στοιχείων ταυτότητας.

Ποια μπορεί να είναι τα υπέρ και τα κατά που προκύπτουν από την υιοθέτηση της μιας ή της άλλης προσέγγισης; πώς συμβιβάζονται ως προς τη γλωσσική πραγματικότητα οι ομιλητές ως άτομα, ως μέρη ενός τοπικού ή εθνικού συνόλου; Σε σχετικές με το αντικείμενο της γλωσσικής πολιτικής έρευνες πεδίου έχει αποτυπωθεί ο όρος «αποδυνάμωση των ισχυρών γλωσσών» όπως η γαλλική ή η γερμανική, των οποίων οι ομιλητές αισθάνονται ότι η γλώσσα τους γίνεται λειτουργικά μικρότερη, και τα εν λόγω κράτη έχουν από καιρού λάβει μέτρα για τη διαφύλαξη και την προώθηση της γλώσσας τους.

Ποιές μπορεί να είναι οι συνθήκες στις οποίες καλούνται να αντεπεξέλθουν και να βγουν αλώβητες, αν όχι και να ανθίσουν, οι γλώσσες οι λιγότερο διαδεδομένες/ λιγότερο διδασκόμενες (*less widely used and less taught*

languages /langues MoDiMEs) με δεδομένες τις δυναμικές που αναπτύσσονται μεταξύ των γλωσσών, καθώς και την γλωσσική πολιτική προστασίας και διατήρησης που τυχόν εφαρμόζεται.

Και τελικά, ο περίφημος «πολίτης του κόσμου», συχνά ομιλών δυο ή και περισσότερες γλώσσες, πώς καταφέρνει να συνδυάσει την -επι του πρακτέου -κυριαρχία μιας όποιας *lingua franca* σε περιβάλλον και πλαίσιο που επί της ουσίας είναι πολύγλωσσο; Η παραδοχή της γλωσσικής ανισότητας συντάσσεται με το δίκαιο; το οικονομικά ισχυρό; το εργασιακά εύκολο; το κοινωνικά διαδεδομένο; το πολιτιστικά αναπαράγόμενο;

Βιβλιογραφικές αναφορές

Beacco, J.-C. 2009. *Pour une éducation plurilingue en Europe*. Le Français dans Le Monde.

Calvet, L.-J. 1998. *Language war and linguistic politics*, Oxford University Press; New York.

Lovy-Laszlo, S. 2007. *Langue française, politiques linguistiques et identités européennes*, in Hérodote 2007/3 (n° 126), p175-179.

Papadima-Sophocleous, S., Kakoyianni-Doa, F., Monville-Burston, M. Valetopoulos, F. (Eds) (2019), *Langues moins Diffusées et moins Enseignées*

(MoDiMEs)/Less Widely Used and Less Taught languages: Langues enseignées, langues des apprenants/Language learners' L1s and languages taught as L2s ; PeterLang.

Χάρτης Των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων Της Ευρωπαϊκής Ένωσης 2012/C 326/02.

Χριστίδης, Α.-Φ. 1997. *Ισχυρές" και "ασθενείς" γλώσσες στην Ε.Ε: όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού* (πρακτικά διεθνούς συνεδρίου, Θεσσαλονίκη Μάρτιος 1997) τ. Α, Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

Ο σκοπός αγιάζει τα μέσα: όταν θρησκευτικοί λειτουργοί συνθλίβονται στα γρανάζια της διεθνούς διπλωματίας και πολιτικής

Πάυλος Σεραφείμ

ΕΔΙΠ τμ. Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών Πανεπιστημίου Μακεδονίας

Σκοπός της προτεινόμενης εισήγησης είναι να διερευνήσει το θέμα της χειραγώγησης και του πειθαναγκασμού της εκκλησιαστικής ηγεσίας στις επιταγές της πολιτικής ηγεσίας, εξαιτίας της ανάγκης της δεύτερης να ανταποκριθεί στις προτεραιότητες της διεθνούς διπλωματίας και των διεθνών σχέσεων. Συγκεκριμένα, για να επιτευχθεί αυτό η εισήγηση θα εστιάσει στη μελέτη δύο περιπτώσεων, η μία από το παρελθόν και η άλλη από τη σύγχρονη εποχή.

Η πρώτη αφορά τη σύνοδο της Φεράρας - Φλωρεντίας (1438-1439). Σε αυτήν υπογράφηκε η ένωση της ανατολικής ορθόδοξης εκκλησίας με τη δυτική ρωμαιοκαθολική, εξαιτίας της επιτακτικής ανάγκης του Βυζαντίου, που τότε έπνεε τα λοίσθια, να εξασφαλίσει βοήθεια από τη Δύση για να αποκρούσει τους επελαύνοντες Οθωμανούς. Επρόκειτο για μια εξέλιξη που συνάντησε την άρνηση σημαντικού μέρους του κλήρου της Κ/πόλεως αλλά και του λαού της. Αποτελούσε όμως ζωτική προτεραιότητα για τον τότε βυζαντινό αυτοκράτορα Ιωάννη Η', ο οποίος βάσιζε πολλά στην υπογραφή της συγκεκριμένης ένωσης. Μάλιστα, προκειμένου να πειστούν τα αντιφρονούντα μέλη της βυζαντινής αποστολής, η πολιτική ηγεσία δεν δίστασε να εξασκήσει πάνω τους βία και να τους επιβάλλει διαφόρους περιορισμούς.

Η δεύτερη περίπτωση αφορά τον Πατριάρχη Μάξιμο (1946-1948), ο οποίος, κατά τα πρώτα χρόνια του Ψυχρού Πολέμου, εξαναγκάστηκε σε παραίτηση από τους Δυτικούς, καθώς θεωρούνταν φιλικά διακείμενος στην ΕΣΣΔ, ή τουλάχιστον όχι αρκούντως φιλοδυτικός. Στη θέση του εξελέγη ο μέχρι τότε αρχιεπίσκοπος Βορείου και Νοτίου Αμερικής Αθηναγόρας Σπύρου. Για την απόσπαση της συγκατάθεσης του Μαξίμου να παραιτηθεί ασκήθηκαν από πολιτικούς και διπλωμάτες της εποχής πιέσεις που ξεπερνούσαν τα όρια της ηθικής.

Στη συγκριτική εξέταση των δύο αυτών περιπτώσεων θα παρατεθούν περιληπτικά τα όσα διεξήχθησαν σε αυτές, θα αναλυθούν το πλαίσιο και οι προτεραιότητες της διεθνούς πολιτικής της κάθε εποχής που επέβαλλαν τη συμπεριφορά της εκάστοτε πολιτικής ηγεσίας, θα επισημανθούν οι υπερβάσεις των ορίων της ηθικής διαχρονικά και θα εξαχθούν κάποια συμπεράσματα. Επιγραμματικά θα λέγαμε πως αυτά θα κινούνται σε δύο άξονες: α) πως διαχρονικά η εκκλησία αποτελούσε έναν κρίσιμο πολιτικό παράγοντα της κάθε εποχής με σαφείς προεκτάσεις και στις διεθνείς σχέσεις, και β) οι επιπτώσεις αυτού του ρόλου πολλές φορές ήταν τραγικές για την προσωπική μοίρα πολλών θρησκευτικών λειτουργών. Ταυτόχρονα, σκοπός της προτεινόμενης εισήγησης, και σύμφωνα με τις προβλεπόμενες θεματικές του συνεδρίου, είναι να θέσει ερωτήματα, να δώσει απαντήσεις και, γιατί όχι, να

αποτελέσει αφορμή για διάλογο στα όρια του συνεδρίου, σχετικά με τη σχέση θρησκείας και διεθνούς πολιτικής διαχρονικά και τα όρια σε αυτή τη σχέση.

Βιβλιογραφία - πηγές: Για την ανακοίνωση αυτή θα χρησιμοποιηθούν καταρχάς πηγές από τη βυζαντινή εποχή για τη σύνοδο της Φεράρας-Φλωρεντίας, ενώ για τον Πατριάρχη Μάξιμο θα εξεταστεί αρχαιακό υλικό από το State Department, το Foreign Office, το αρχείο του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών, καθώς και από το αρχείο του πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Επιπλέον, θα εξεταστεί η ιστορική βιβλιογραφία για την κάθε μελέτη περίπτωσης, ενώ για τον ρόλο της θρησκείας στις διεθνείς σχέσεις θα χρησιμοποιηθούν ειδικότερες αναφορές από τη βιβλιογραφία της θεωρίας των διεθνών σχέσεων.

Διαδίκτυο, Κυβερνοεπιθέσεις, Σπάνιες Γαίες: Αντιπαράθεση Κίνας- Ρωσίας με Δύση

Ειρήνη Σωτηρίου

Υπ. Δρ. Πολιτικής Επιστήμης & Διεθνών Σχέσεων, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου

Εδώ και σχεδόν πέντε δεκαετίες, το διαδίκτυο αναπτύχθηκε και εξαπλώθηκε παγκοσμίως σε μεγάλο βαθμό υπό την καθοδήγηση των ΗΠΑ. Για πολλά χρόνια, οι εταιρείες κοινωνικών μέσων ενημέρωσης της Αμερικής έχουν κατηγορηθεί ότι «εξάγουν» τον πολιτισμό και την πολιτική των ΗΠΑ στον υπόλοιπο κόσμο. Το «Μεγάλο Τείχος προστασίας» ή «Το Σινικό Τείχος του διαδικτύου» της Κίνας είναι ένα αυστηρό σύνολο πρωτοκόλλων λογοκρισίας του διαδικτύου που επιβάλλει η κινεζική κυβέρνηση. Ο Κινέζος πρόεδρος Xi Jinping προώθησε την ιδέα της «κυριαρχίας στον κυβερνοχώρο», ζητώντας από τις άλλες χώρες να σεβαστούν τις πρακτικές διακυβέρνησης του Διαδικτύου της Κίνας. Η λογοκρισία είναι ζήτημα εθνικής ασφάλειας για το κινεζικό κράτος. Σύμφωνα με το «Spectator Index» δημοσίευσε έναν κατάλογο εταιρειών που «δεν έχουν θέση» στο κινεζικό διαδίκτυο. Περιλαμβάνει την αναζήτηση Google, Gmail, Yahoo, Facebook, YouTube, Wikipedia, Twitter, Netflix, Instagram, WhatsApp και Dropbox, καθώς και τις ιστοσελίδες BBC, The New York Times και τον Economist. Το Πεκίνο θορυβήθηκε από τον ρόλο που τα κοινωνικά μέσα διαδραμάτισαν στην Αραβική Άνοιξη και την Πράσινη Επανάσταση του 2009 στο Ιράν και για αυτό απέκλεισε εντελώς την πρόσβαση στο Facebook. Μια άλλη πιθανή αιτιολογία της απαγόρευσης εντοπίζεται στις ταραχές που ξέσπασαν τον Ιούλιο του ίδιου έτους ανάμεσα σε μουσουλμάνους Ουιγούρους και Κινέζους Χαν στη δυτική περιφέρεια Xinjiang.

Το ρωσικό ελεγχόμενο εγχώριο διαδίκτυο ταυτίζεται με την επίσημη εκδοχή του «μεγάλου τείχους προστασίας» και αποσκοπεί στον κρατικό έλεγχο του κυβερνοχώρου. Η φιλοσοφία του επιτάσσει να διακόψει τις συνδέσεις της Ρωσίας με τον Παγκόσμιο Ιστό και να τις αντικαταστήσει με το δικό του ελεγχόμενο «εγχώριο διαδίκτυο», γεγονός που ενδέχεται να πυροδοτήσει αντιδράσεις στο εσωτερικό. Το Runet, το αυτόνομο Internet της Ρωσίας, αποσκοπεί να αποκρούσει επιθέσεις από το εξωτερικό, αναβιώνοντας το «σιδηρούν παραπέτασμα στο διαδίκτυο» για την προστασία της εθνικής ασφαλείας της ως πυρηνική δύναμη.

Την ίδια στιγμή, διαφαίνονται στον ορίζοντα υβριδικές απειλές, που απαρτίζονται από μια συντονισμένη σύζευξη στρατιωτικών και μη μέσων, ακροβατώντας μεταξύ πολέμου και ειρήνης για την επίτευξη πολιτικών σκοπών. Αιχμή του δόρατος απαρτίζουν οι κυβερνοεπιθέσεις. Κυβερνοχώρος, κυβερνοασφάλεια, κυβερνοέγκλημα, κυβερνοπόλεμος: Κάθε λεπτό πραγματοποιούνται περίπου μισό εκατομμύριο απόπειρες επίθεσης στον κυβερνοχώρο. Το «πολεμικό τοπίο» δεν διανθίζεται από όπλα ή βόμβες, αλλά συντελείται μέσω ενός πληκτρολογίου. Ο κίνδυνος που ελλοχεύει ισοδύναμος με την τρομοκρατική επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, καθώς μπορεί να παραλύσει το κράτος, εάν αγγίξει νευραλγικούς τομείς, όπως κρίσιμες υποδομές και θεσμούς συστημάτων εθνικής ασφαλείας. Κρίσιμη παράμετρος η κατοχή και εκμετάλλευση σπάνιων γαιών, οι οποίες απαιτούνται για εκατοντάδες σύγχρονες εφαρμογές, όπως κινητά τηλέφωνα, φορητούς υπολογιστές.

Αν ο 20^{ος} αιώνας ορίστηκε από την μάχη για την ελευθερία της πληροφόρησης κατά της λογοκρισίας, ο 21ος αιώνας θα καθοριστεί από κακόβουλους φορείς, κράτη ή εταιρίες που καταχρώνται το δικαίωμα στην ελευθερία πληροφοριών. Στο εγγύς μέλλον, οι σπάνιες γαίες αναμένεται να αποτελέσουν μια πρόκληση για την παγκόσμια γεωπολιτική, απαρτίζοντας μια πηγή έντονου ανταγωνισμού, αν όχι αιτία πολέμου. Εν όψει μιας «ιδιότυπης αντιπαράθεσης» Κίνας-Ρωσίας με τη Δύση, περί διαστάσεων κουλτούρας, σύμφωνα με την θεωρία Hofstede και «υπό το άγρυπνο βλέμμα της παγίδας του Θουκυδίδη», οι εξελίξεις προβλέπονται καταγιωστικές και ο «πλανήτης» θα τις παρακολουθήσει κυριολεκτικά με κομμένη την ανάσα.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Κωνσταντόπουλος, Ιωάννης, 2020, «Υβριδικός Πόλεμος και Πληροφόρηση», Αεροπορική Επιθεώρηση, τ. 118, σελ 4-21.
- Χεulά, Ειρήνη & Ζιώγας, Χρήστος, 2017, «Για ποια διεθνή κοινότητα μιλάμε; Διερευνώντας τα όρια της στις περιπτώσεις της Συριακής και Ουκρανικής κρίσης», *Le Courier Diplomatique*.
- Fakiolas, Efsthios, 1998, "Continuity and change in Soviet and Russian Grand Strategy", *Mediterranean Quarterly*, 9 (2) 76-91.
- Hurst, Cindy. 2010. "China's Rare Earth Elements Industry: What Can the West Learn?", *Institute for the Analysis of Global Security (IAGS)*, <http://www.iags.org/rareearth0310hurst.pdf>.
- Liaropoulos, Andrew. 2015. Cyber-security: A Human-Centric Approach. Proceedings of the 14th European Conference on Cyber Warfare & Security, University of Hertfordshire Hatfield, UK, Edited by Dr. Nasser Abouzakhar.
- Newmoney. 2019. Ο Πούτιν αναβιώνει το «Σιδηρού Παράπετασμα» στο ...Ιντερνέτ, <https://www.newmoney.gr/roh/palmo-oikonomias/tecnologia/o-poutin-anavioni-to-sidiroun-parapetasma-sto-internet/>.
- Shen, Hong. 2016. China and global internet governance: toward an alternative analytic framework. *Chinese Journal of Communication* 9(3).304-324. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17544750.2016.1206028>.

Η ταύτιση του αγαθού με το πολιτικό συμφέρον

Γεώργιος Μ. Τζήμας

Διδάσκων στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας

Εδραία είναι η πεποίθηση ότι οι πολιτειακές δομές ερείδονται σε στέρεα θεμέλια, όταν ενυπάρχει μια αλληλεξάρτηση του ηθικού – δικαίου με το πολιτικό συμφέρον. Ειδικότερα, όταν η απονεμηθείσα διανεμητική δικαιοσύνη δεν περιορίζεται στην αναγνώριση των δικαιωμάτων των ατόμων, όπως πράττει η καντιανή δικαιοσύνη, αλλά συνιστά εφαρμογή, πραγματοποιήσιμη της δικαιοσύνης με προϋπόθεση την ύπαρξη αρχών που εμφορούνται από αυτήν, όταν η άνιση μεταχείριση των ίσων ισορροπεί στην ίση μεταχείριση των άνισων, διορθωτική δικαιοσύνη, τότε η αμοιβαιότητα που εκπορεύεται από την ελεύθερη βούληση των μελών της κοινωνίας δρα ενοποιητικά μέσω του αντιπεπονθότος δικαίου και πλέον θριαμβικά το αγαθόν - ηθικό ταυτίζεται με το συμφέρον της εκάστοτε πολιτείας. Η εκπλήρωση επομένως της συλλογικής ευημερίας και των λεγόμενων εθνικών συμφερόντων διαπερνάται και συνέχεται από το αγαθό. Εξάλλου η αλλαγή της εξωτερικής εμφάνισης της οποίας ηγεμονικής απαίτησης ισχύος μέσω θεμελιωδών αρχών ανθρωπολογικής εξομοίωσης που δεν υπόκεινται σε έλεγχο ή σε κριτική και που γίνονται υποχρεωτικά δεκτές είναι ένα σύνηθες πολιτικό φαινόμενο που όμως δύναται να μετουσιωθεί, όταν το δίκαιο και η ηθική ταυτιστούν με το συμφέρον.

Σκοπός της παρούσας εισήγησης είναι να καταδειχθεί ότι αυτή η ταύτιση του αγαθού και του πολιτικού συμφέροντος δύναται να πραγματοποιηθεί με διάμεσο τον ηθικό ρητορικό λόγο και να καταδειχθεί τόσο η κεφαλαιώδης σημασία της φιλοσοφικής παιδείας του εκάστοτε ηγήτορα για το όρθως κυβερνάν, όσο και οι ικανότητές του στην πειθώ. Μάλιστα οι τελευταίες καθίστανται από τη φύση των πραγμάτων «sine qua non», προκειμένου να πείσει για ό,τι είναι δίκαιο, αγαθό, αλλά και συμφέρον για την πόλη. Η επιστήμη του σοφῶς σκέπτεσθαι και η τέχνη του εὖ λέγειν, συζευγνύονται, και ετεροκαθορίζονται μέσα στο εκάστοτε κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι με αποτέλεσμα ο ηθικός πειστικός λόγος καταφανώς να επικοινωνεί με την βούλευση, χωρίς τα φίλτρα της οποίας δεν είναι δυνατόν να αποφασιστεί το πολιτικό συμφέρον και συνάμα να αναχθεί στη σφαίρα του αγαθού. Αυτός που κατόρθωσε να συνδυάσει τη φιλοσοφική θεώρηση με την εμπειρική παρατήρηση και οι έννοιες που μεταχειρίστηκε να αποδίδουν ρεαλιστικά το κυριολεκτικό νόημα των λεγομένων του ήταν ο Αριστοτέλης στη Ρητορική του. Αναφερόμενος μάλιστα στον συμβουλευτικό ρήτορα περιγράφει πως «πρόκειται τῷ συμβουλευόντι σκοπός τὸ συμφέρον». Η λέξη αυτή (συμφέρον) φορτισμένη μάλλον αρνητικά, αρχικά ξενίζει τον διαχρονικό ακροατή, πολύ γρήγορα όμως, επισημαίνοντας πως η όποια διαβούλευση αφορά όχι το τέλος, αλλά τα μέσα που οδηγούν σε αυτό, πραγματώνεται η ταύτιση του πολιτικού συμφέροντος με το αγαθόν, «τὸ δὲ συμφέρον ἀγαθόν [ἐστὶ]».

Στο πλαίσιο της προτεινόμενης εισήγησης παρουσιάζεται πως το συμφέρον της πολιτείας, όπως το συνέλαβε ο Αριστοτέλης, που συν τοις ἄλλοις αποτέλεσε και το σημαντικότερο κριτήριό του με το οποίο διέκρινε τα πολιτεύματα του σε «ορθά» και σε «παρεκβάσεις» τους είναι ένα κριτήριο ποιοτικό και ταυτόχρονα τελεολογικό. Μάλιστα για να γίνει αντιληπτός ο ρόλος του πολιτικού συμφέροντος στον σταγειριτή, αρκεί να ειπωθεί πως αυτό το κριτήριο διερευνά και δίνει απάντηση στο καταλυτικό ζήτημα από πολιτικής άποψης, του σκοπού και του εξιδανικευμένου στόχου των κυβερνώντων. Επομένως το ποθούμενο και πάλι του ρητορικού-πολιτικού λόγου έχει

ηθική διάσταση, αφού, αν λησμονηθεί το κοινό συμφέρον ο άνθρωπος ως «ζῶον πολιτικόν» θα απολέσει την ιδιότητα του «πολιτικού» και θα του υπολείπονται μόνον τα χαρακτηριστικά του ζώου.

Η προτεινόμενη εισήγηση παρουσιάζει με διαύγεια πως η προσέγγιση της έννοιας του πολιτικού συμφέροντος με τις έννοιες του δικαίου και του αγαθού είναι δυνατή και όποτε αυτή δεν είναι συμβατή, δεν συνεπάγεται ότι υπάρχει έλλειμμα ηθικής αξίας. Σε τέτοιες περιπτώσεις επέρχεται ο ηθικός λόγος του ρητορεύοντος, ώστε να λειτουργήσει επικουρικά στην ανάδειξη του μέσου – άριστου.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

- Broadie, S. (2003), "Ethics with Aristotle", Oxford: Oxford University Press, pp. 78.
- Düring, I. «Ο Αριστοτέλης, Παρουσίαση και ερμηνεία της σκέψης του», Μετφ. Α. Γεωργίου Κατσιβέλα, Β' Τόμος, Εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 1994, σ.σ. 252-254).
- Engberg-Pederson, T. (1983), «Aristotle's Theory of Moral Insight», Oxford: Clarendon Press, pp. 188-222.
- Kullman W. (1996), «Η πολιτική σκέψη του Αριστοτέλη», μτφρ. Ρεγκάκος, Α., Αθήνα: ΜΙΕΤ, σ.σ. 34-35.
- Meyer, S.S. (1992), "Aristotle, Teleology, and Reduction", *Philosophical Review*, 101, pp. 791-825,
- Mulgan, R.G. (1977), "Aristotle's Political Theory", Oxford: Clarendon Press, pp. 118-120,
- Owen, G.E.L. (1986), "Aristotelian Pleasures", in Martha Nussbaum (ed.), *Logic, Science and Dialectic*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, pp. 334-46.
- Rorty, A.O. (1974), "The Place of Pleasure in Aristotle's Ethics", *Mind*, 83, pp. 481-93.
- Sedley, D. (1991), "Is Aristotle's teleology anthropocentric?", *Phronesis*, 36(2), pp. 179-196.
- Taylor, C.C.W. (2003), "Pleasure: Aristotle's Response to Plato", in Robert Heinaman (ed.), *Plato and Aristotle's Ethics*. Aldershot: Ashgate Publishing, 2003, pp. 1-20.
- Wood, N. (2001), "Reflections on Political Theory: A Voice of Reason from the Past", Basingstoke: Palgrave, pp. 141.
- Βουδούρης, Κ. (1997), «Η ανθρώπινη φύση και η γένεση της κοινωνίας», στο Αριστοτέλης: Οντολογία, Γνωσιοθεωρία, Ηθική, Πολιτική Φιλοσοφία, Αθήνα: Παπαδήμα, σ. 33.
- Κάλφας, Β., Ζωγραφίδης, Γ. (2006) «Αρχαίοι Έλληνες φιλόσοφοι», επ. Μαζωνίτης, Δ.Ν., 1η έκδ., Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 252-254.
- Μανωλίδης, Γ. (1994), «Για την ηδονή: Ο Αριστοτέλης κατά τον G. Ryle», *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση*, 11(31), σ.σ. 3-6.
- Σκαλτσάς, Θ. (2003), «Η φύση του φρόνιμου», στο Αριστοτέλης: Κοινωνική Φιλοσοφία – Ηθική - Πολιτική Φιλοσοφία – Αισθητική - Ρητορική, Γ. Αραμπατζής, Γ. (επ.), Ανδριόπουλος, Δ.Ζ. (εκδ.), Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σ.σ. 244-251.
- Τουλουμάκος, Ι.Σ. (1987), «Η δημοκρατική επιχειρηματολογία στα Πολιτικά του Αριστοτέλη» στο Ανδριόπουλος, Δ.Ζ. (εκ.), Αριστοτέλης. Οντολογία, Γνωσιοθεωρία, Ηθική, Πολιτική Φιλοσοφία, Αθήνα: Παπαδήμα, σ. 75.
- Τσάτσος, Κ. (1996), «Η κοινωνική φιλοσοφία των αρχαίων Ελλήνων», Αθήνα: Εστία, σ. 233.

Ηθική & διεθνείς σχέσεις. Μια μεταθεωρητική αποτίμηση

Διονύσης Τσιριγώτης

Επ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Πειραιώς

Αποδεχόμενοι τον κεντρικό ρόλο ισχύος στις διακρατικές σχέσεις και σε μια προσπάθεια να αποκωδικοποιήσουμε τη σημασία του στοιχείου της ηθικής σε τομείς της εξωτερικής πολιτικής των κρατών, οδηγούμαστε στη θεμελιώδη διάκριση του M. Wight μεταξύ της πολιτικής θεωρίας, η οποία είναι η «πλήρως ανεπτυγμένη "θεωρία της καλής ζωής"» και της θεωρίας της διεθνούς πολιτικής ή οποία είναι «απλώς μια υπολειπόμενη "θεωρία της επιβίωσης"». ¹ Για μια σειρά από λόγους και αιτίες που συνεχονται με τα ιδιάζοντα χαρακτηριστικά της διεθνούς πολιτικής –η ισχύς ως δύναμη, η ανυπαρξία μιας παγκόσμιας ηθικοκανονιστικής αρχής, η κρατική ετερότητα, κ.α.– είναι ευρέως αποδεκτή η υπόθεση περί της αποδοχής του ρόλου της ισχύος ως ανεξάρτητης μεταβλητής στις διακρατικές σχέσεις, σε αντιδιαστολή με τομείς δραστηριότητας όπου υπάρχει μια κοινή αποδοχή/συναίνεση περί ηθικής, όπως για παράδειγμα στο ενδοκρατικό πλαίσιο. ²

Προεκτείνοντας την ανωτέρω συλλογιστική οδηγούμαστε στη θεμελιώδη διάκριση μεταξύ ενδοκρατικού- διεθνούς συστήματος. Στην εγχώρια σφαίρα, οι πολίτες συνδέονται μεταξύ τους με ένα κοινό νομικό σύστημα το οποίο εδράζεται σ' ένα οριοθετημένο ηθικό θεμέλιο, πάνω στο οποίο γεννώνται και αναπτύσσονται βαθιές και συνεχείς συζητήσεις γύρω από τα ηθικά πλεονεκτήματα της εκάστοτε νομικής – συνταγματικής τάξης και τις συμπαρομαρτούσες ηθικοδικαιακές αρχές-αξίες. Στο πλαίσιο αυτό, η πολιτική θεωρία-πολιτική φιλοσοφία δύναται

¹ Martin Wight, "Why is there No International Theory?" στο H. Butterfield και M. Wight (επιμ.), *Diplomatic Investigations*, London, Allen & Unwin, 1966, σ. 33. Robert Jackson, *Classical and Modern Thought on International Relations From Anarchy to Cosmopolis*, New York, Palgrave Macmillan, 2005, σ. 39.

² Mervyn Frost, *Global ethics. Anarchy, freedom and international relations*, London, New York: Routledge, 2009, σ.15.

να χρησιμοποιηθεί ως προσανατολιστική κατεύθυνση για την ανάλυση-ερμηνεία μια σειράς πολιτικών-δικαιακών ζητημάτων. «Για παράδειγμα, η δημοκρατική θεωρία μπορεί να αξιοποιηθεί για να συζητήσει τα πλεονεκτήματα της αναλογικής εκπροσώπησης, σε αντιδιαστολή με τα κοινοβουλευτικά συστήματα τύπου Γοεστμίνστερ, [...]. Στα κομμουνιστικά κράτη, η κομμουνιστική θεωρία θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί με παρόμοιο τρόπο για την ανάληψη και επίλυση δύσκολων περιπτώσεων, όταν και όποτε εμφανίστηκαν. Στα ισλαμικά κράτη η πηγή στην οποία καλούμαστε να καταφύγουμε για να επιλύσουμε δύσκολες περιπτώσεις είναι η Σαρία».³

Αντίστροφα και όπως επισημαίνει ο Robert Walker, «το πιο αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό των τυπικών κατανόησης της ηθικής στις διεθνείς σχέσεις είναι ότι η ηθική από τη μια πλευρά και οι διεθνείς σχέσεις από την άλλη πλευρά, ορίζονται με αμοιβαία αποκλειστικούς όρους».⁴ Συνεπαγόμενα «το καθήκον της διεθνούς ηθικής» συνίσταται στην παροχή «ενός ανοίκειου και άγνωστου ηθικού λεξιλογίου για την εξημέρωση του δύστροπου, πραγματικού πολιτικού κόσμου». Η εν λόγω υπόθεση εργασίας ερείδεται στην Χομπσεσιανή, θετικιστική αντίληψη περί του κυρίαρχου ως απόλυτης πηγής πολιτικής και ηθικοδικαιακής εξουσίας. Σύμφωνα με αυτήν δεν υπάρχουν λόγοι για αποτελεσματική ηθική κρίση πέρα από τα όρια του κράτους με παρεπόμενο την αναντιστοιχία των λεξιλογίων της ηθικής και των διεθνών σχέσεων. Υπό το πρίσμα της ανωτέρω προβληματικής τα κεντρικά ερωτήματα που καλούμαστε να διερευνήσουμε στην παρούσα μελέτη συνίστανται στην έννοια-φύση της διεθνούς ηθικής και στον τρόπο εφαρμογής της εντός του σύγχρονου, βεσπφαιλιανού διεθνούς συστήματος.

³ Στο ίδιο, σ. 15-16.

⁴ Kimberly Hutchings, *"International Politics as Ethical Life"*, στο Hakan Seckinelgin και Hideaki Shinoda (επιμ.), *Ethics and International Relations*, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2001, σ. 30-55, 30.